

Igal kandil oma lugu

Valimik Võrumaa rahvajutte

Võru, 2011

Väljaandja:	Võrumaa Keskraamatukogu MTÜ Järjehoidja
Projektijuht:	Inga Kuljus
Koostaja:	Ere Raag
Keeletoimetajad:	Luule Lairand, Signe Pärnaste
Esikaane pilt:	Viive Kuks „Tamme-Lauri tamm“
Kujundus ja küljendus:	Priit Pajusalu, Seri Disain OÜ
Trükk:	Trükikoda Ecoprint

ISBN 978-9949-21-904-9

Täname raamatu väljaandmist toetanud **Kohaliku Omaalgatuse Programmi**, lugude jutustajaid ja kodukoha pärimuse üles kirjutajaid ning kogumiku valmimisele kaasaaitajaid!

Head lugejad!

„Nagu tamm kasvamiseks oma jõu ammutab teda kandvast ja toitvast mullapinnast, samuti pead sina oma minevikust enesele elujõu ammutama, ega tohi sellest kunagi lahti lasta, et mitte kaduda või hävida.“

(Peeter Lindsaar, 1973)

Võrumaa rahvaraamatukogude töötajad tegelevad järjepidevalt kodulootööga ja raamatukogude ajaloo uurimisega 1980. aastast alates.

Arhiividesse on saadetud päringud raamatukogude asutamise ja tegevuse kohta, on tutvutud arhivaalidega, küsitletud endisi raamatukogutöötajaid ja kohaliku kultuurielu edendajaid. Saadud materjalide põhjal on koostatud kartoteegid ja raamatukogude ajalugu on talletatud kroonikaraamatutesse. Vabariiklikul rahvaraamatukogude kroonikate ülevaatusel 1983. aastal saavutati esikoht.

Aastatel 2003–2006 kogutud materjalide põhjal koostati 2007. aastal Võrumaa rahvaraamatukogude ajalugu kajastav kogumik „**Raamatukogud Võrumaal**“. Võrumaa Keskraamatukogu sajandi-pikkune tegevus koondati 2009. aastal sõnas ja pildis juubeliteosesse „**Võrumaa Keskraamatukogu 100**“.

Igal kandil on omanäolisus ja pärimus. Koduümbrusega seotud legendid ja muistendid väärivad talletamist ja tutvustamist nii oma rahvale kui ka kaugematele kultuuriloo huvilistele.

21. mail 2010 kuulutas Võrumaa Keskraamatukogu juures tegutsev MTÜ Järjehoidja välja kohapärimuse kogumise konkursi maakonna raamatukoguhoidjatele.

Konkursile laekus 51 tööd. Raamatukoguhoidjate kõrval osales kodu-uurija Hans Uba. Haruldane leid oli Bernard Kangro seni trükis avaldamata käsikirjad ajaloolistest kohtadest ja muinaskangelastest ning Peeter Lindsaare kohaliku rahvajutu aineiline ümberjutustus Jakobi tammest.

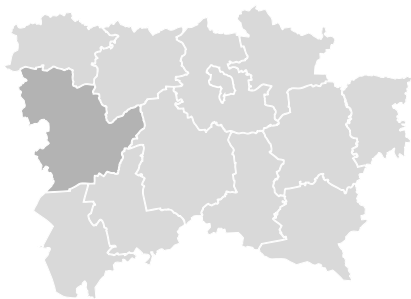
Kogumikku on valitud peamiselt trükis avaldamata rahvapärimus: legendid, muistendid, rahvaluule ja pärimus, mis on seotud Võrumaa erinevate kohtadega, inimestega või sündmustega.

Valitud lood on kui ühendav sild mineviku ja tänapäeva vahel, kandudes lugejate kaudu edasi põlvest põlve ning innustades kõiki huvilisi kohapärimust koguma ja talletama.

Tekstid on järjestatud omavalitsuste ja kantide järgi, mida ühendab „meie tunne“.

Lugudes mainitud kohtade ülesleidmisel on heaks teejuhiks kogumiku lõpus olev maakonna kaart.

Toredat lugemist!

ANTSLA VALD

Vanimad kirjalikud märkmed, mis puudutavad Antsla kandi kauget minevikku, ulatuvad tagasi XIV sajandi viimastesse aastakümnetesse. Antsla asula kandis esialgu kõrtsi ja postijaama järgi Siksälä nime, seejärel hakati paika nimetama Hauka ja hiljem Antsla alevikuks. Asula kasvu soodustas 1889. aastal avatud raudteejaam. Aastal 1920 sai Antsla aleviks ja linnaks 1938. Aastatel 1950-1959 oli ta samanimelise rajooni keskus. Vabariigi Valitsuse 29. juuni 1999. aasta määruse alusel moodustati Antsla linna ja Antsla valla baasil uus omavalitsusüksus Antsla vald.

Antsla ümbruse ajaloolised kohad

Muistne kirik

Võrumaal Vana-Antslas kasvavas Püve metsas voolab ojake, mida rahvas Kirikuojaks kutsub. Sealsamas lähedal on niit, mis samuti Kirikuniidu nime kannab. Sama metsa ääres soo, umbes pool kilomeetrit Kirikuniidust eemal, kannab nime Kabel. Praegu kasvavad sääl veel mehekõrgused ja veel kõrgemadki kuused. Ennemini, kui siin veel kirik olnud, maetud siia inimesi. Vanarahvas teab rääkida, et nelja- kuni viiekümne aasta eest siit luid leitud. Kirik ise asunud ojast vähe eemal metsas. Sõja ajal hävinud ja jäänud üles ehitamata. Varsti unustatakse kiriku olemasolu, jäävad vaid nimed, võib-olla kaovad needki. Nii on nimetus Kabel suuremalt jaolt kadunud, ainult Kirikuniit on veel tänini püsinud ja püsib vist veelgi.

Vana matmiskoht

Antsla alevi ligidal olevat mäge nimetatakse Kalmemäeks. Arvata-vasti on siin asunud vanaaegne matmiskoht. Siit leitud mõni aasta tagasi inimese luid. Võib-olla on olnud siin matmispaik. Kalmemäest vähe loodepoole asuv Kährimägi olla vanaaegne kindlus.

Muistne ohverdamiskoht

Antsla alevist vallamajja minevast maanteest vähe eemal asub vana ohverdamiskoht. Ennemini seisnud siin kivivare. Kohaliku valla magasiaida ehitusel veetud siit kivid ja tarvitatud ehitusmaterjaliks. Sääil olla veel praegugi maas kiviprügi. Ohvrikoha ligidal kasvanud kaks igivana murdunud ladvaga mändi. Praegu on neist ainult üks alles.

Rahaauk

Võrumaal Vana-Antsla vallas Rüütli talu maal asuvat vanarahva juttude järele rahaauk. Nimelt olevat siia venelasist ümber piirat Rootsi sõjaväeosa kolm tündrit kulda matnud. Nii mõnelegi ümbruskonna elanikule on raha asukohta unes näha antud. Ennem katsusid mõned ka kaevamisega õnne. Uuemal ajal ei kordu enam niisugune ebausk.

Bernard Kangro käsikiri, saadetud Olga Antsovile (1930?), tema tütre Tiitu Joabi loal ümber kirjutatud (2010)

Muistsed kangelased: Sika Laikäpp (Vana-Antsla rahvakangelane)

„Kalevipojas peegeldub Eesti rahva hing“, öeldakse meie suurima muinaskangelase kohta, st Kalevipoja ümber on koondis mõttedunistused, mille kallal töötas rahvas aastasadu tagasi. Et eestlased hindasid füüsilist jõudu, on ka Kalevipoeg, Suur Tõll ja teised tähtsamad kangelased kujutet tugevaina.

Mitte üksi Kalevipoeg ei ole tugevuse sümbol, on vaid terve rida väiksemaid kangelasi olnud. Koguni üksikud vallad, isegi külad on omanud kangelased. Paljud neist on tõesti elanud, rahvasuu aga suurendanud nende töid, tegevusi ja jõudu.

Paar-kolm inimpõlve tagasi elanud Oe külas (Vana-Antsla vallas Võrumaal) haruldaselt tugev mees, keda Sika Laikäpaks kutsutud.

Vanasti, kui veel raudteid ei olnud, veeti vilja hobustega Riiga. Voorile mindi harilikult talvel, sest siis oli kergem tee ja rohkem aega. Kupja käsu peale tulid talumehed hobustega mõisa, ladusid viljakotid

regedele ja pikk regede voor sõitis mõisast liina poole. Teeäärseis kõrtses oldi öömajal ja söödeti hobuseid. Niiviisi läks tee, kuni pärale jõuti. Sää! laoti kotid maha ja visati mõni vaat va` kibedat rekke ning hakati tagasi sõitma. Mehed katsusid siis ilma kupja nägemata märjukest kätte saada. Too tseremonii oli iseendast lihtne. Vaadi vits löödi vähe kõrvale ja puuriti peenikese nn „vikerpuuriga“ auk sisse ja pandi pudel alla. Kui küllalt sai, löödi vits tagasi omale kohale. Vanul vaadel oli palju auke vitsa all, kõneldakse, et ühelainsal olnud 180 vikerpuuri auku kehas...

Kord läinud Oe küla mehed, nende seas ka Laikäpp, mõisa vilja-vooriga Riiga.

Kõrtsis öömajale jäädes öelnud ta teisele, veel alles poisikese ohtu sulasele: „Sööme enne sinu leivakoti tühjaks, siis võtame minu oma käsile – kes neid mõlemaid hakkab korruga välja kiskuma.“ Teine toonud paha aimamata leivakoti sisse ja hakatud süüa. Ehmatusega märganud ta, et Laikäpp kogu tee toidutagavara hamba alla pistnud. Poiss hakanud nutma. Laikäpp ütelnud teda rahustada püüdes, et tal „vaksikuga“ liha-kapsasupp reel olla. Poiss ei kärsinud oodata, läinud vaatama ja leidnud reelt räimetünni.

Vooriga ühes pidanud ka valitseja sõitma. Ta polnud aga teomehi oodata jaksanud ja sõitnud ees ära. Sinna jõudes müünud valitseja vilja Riia suurkaupmehele. Liiku juues kiitnud kaupmees, et tal nii suur oinas olla nagu aastavanune härjavärss.

„Mõni oinas või asi,“ öelnud Vite „Üks mehe kõhutäis!“ Nüüd vedanud mehed kihla.

Vite lubanud mehe tuua, kes sööb korruga suure oina. Voori pärale jõudmisel seletanud valitseja asja Laikäpale, küsides, kas see olla sünnud ka midagi.

„Poest sai võetud paar naela heeringaid. Vist mahub oinas ka ära,“ ütelnud küsitav.

Tapetud siis oinas ja praetud ilusti ära. Laikäpp asunud süüa. Kui viimane kausitais nahktaskus olnud, lausunud ta: „Oli nagu mageliku soolaga – paar naela heeringaid kuluks ära.“ „Paar naela kuradeid on

sulle tarvis!“ kärkinud kaupmees vihaselt. Valitseja võitnud nii kihlveo, ent teomees saanud kõhutäie süüa.

Kui Laikäpp metsa jahile läinud, istunud ta kännu otsa ja salvanud ära ahjutäie karaskeid, ise lausunud: „Sai ikka kurapoole kõhusoppi.“ Pole siis viiel päeval söögiga olnud jändamist.

Kord vedanud teomehed teri veskile. Hobused ei vedanud, tee, mis tahad. Laikäpa hobune ka sarnane teistele, väsinud teine. Mees rakendanud nüüd hobuse lahti ja sidunud koorma taha. Haaranud ise aisad pihku ja vedanud koorma veskisse. Ütelnud ise: „Endalgi annab tõmmata, mis too vaene loom siis peab tegema.“ Sepale minnes korjanud ta kogu küla adrad ja äkked kokku ja visand õlale. Kui pärale jõudes nad, prauhti, maha visanud, saanud kogu õu kraami täis, nii et sepale mitmeks päevaks tööd jätkunud.

Bernard Kangro käsikiri, saadetud Olga Antsoville (1929); tema tütre Tiitu Joabi loal ümber kirjutatud (2010)

Bernard Kangro on Sika Laikäpa talletanud ka oma autobiograafilises poeemis „Süda ei põle ära“:

„Isa jutustas ikka ja jälle ainult üht –
Sika Laikäpast, kes Riias vooris käies
kihlveo peale üksi terve oina ära sõi
Ja veel paar naela heeringaid peale küsis:
„Oinas oll nigu tsipakõ makõ...“
– „Paar naela kuradeid sulle vaja!“
karjus kihlveo kaotaja.

Paar naela kuradeid – see oli
meie muinasjutu visa refrään,
pärit pikast hämarast eeposest,
esihõimude laulmata laulust.“

Ähijärve külas asuvad lähestikku kaks järve – Suur Saarljrv ja Viike Saarljrv.

Kord hakanud Vanapagan endale kaevu kaevama. Kaevanud ja kaevanud, lõpuks vtsinud ära ja heitnud sinnasamasse magama. Ärgates hakanud kaevama teisele poole magamisaset. Nii sündinudki kaks järve. Vanapagana magamisaset hakatud teena kasutama. Kevadise suurvee ajal üle tee voolava vee kohta räägib vanarahvas, et järvedes elavad näkid käivad üksteisel külas; kui aga vesi kõvasti vahutab, arvatakse, et paganate eided sülitavad üksteise leemekatlasse.

Rahvasuus levinud loo üles kirjutanud Evi Kallas (2010)

Kobela, Linda, Boose –

nende nimede all tuntakse Antsla valla alla kuuluvat alevikku, kus asuvad raamatukogu, rahvamaja ja kauplus.

Ajalooliselt on tegemist Urvaste kihelkonna alla kuulunud maadega, kus tähtsaks keskuseks oli Vana-Antsla koos oma mõisa-kompleksiga. Kunagine Boose küla kuulus Vana-Antsla karjamõisa juurde.

Võõrapärane nimi Boose olla tulnud mõisaomaniku tütre von Bose nimest, kellele nood valdused kunagi olid kuulunud. Vana-Antsla krahviproua Elisabeth Bose on endast jätnud rahvale hea mälestuse sellega, et 1860. aastate paiku pärandas ta Vana- ja Uue-Antsla vallale 50 000 hõberubla, mida kasutati vallavaeste heaks ja rahva tervise parandamiseks. Abi said ka koolid. Paljud selle kandi noored pääsesid tema abiga kõrgemasse kooli õppima.

Praegune aleviku nimi Kobela on saadud läheduses asunud küla nimest, mida esmakordselt on mainitud juba XV sajandi alguses.

Ühtegi muistendit ega legendi siinse rahva hulgas teada ei ole, aga põnevaid inimesi ja seiku on läbi aegade olnud.

1960ndail vedas hobusega posti laiali vanamees, keda rahvas kutsus Vana-Lukumiks. Hobune oli madal ja maatõugu, laia selja ja lehviva lakaga sõbralik ja tark loom, kes ise kodutee leidis, kui peremees

pikast päevast ära väsis ja vankris tukastas. Rahvasuu räägib, et postimehel oli kodus laudas siga, kes mitmed jõulud peremehe armust üle elas ja kelle kättesaamiseks lauda lae alt külamehed kokku tuli ajada – lihtsalt sõnnikut oli ajapikku liialt palju kogunenud...

Elas siin mõni aeg tagasi üks omapärane mees, keda kutsuti Mustlase-Ruudiks. Kole kiuslik oli teine - nägi, et noor abielunaine kõnnib ja läks kohe juurde: „Ma nägin su meest teisega.“ Või rääkis sama juttu mehele ja jäi ootama, kas juba tülitsevad...

Üles kirjutanud Liana Allas (2010)

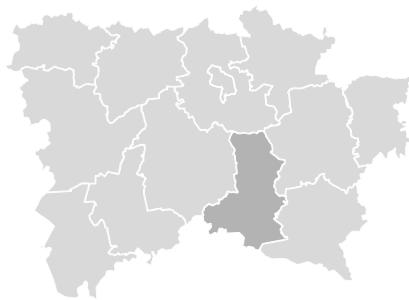
Juudajärve soo asub Tsoorust umbes 4-5 kilomeetri kaugusel.

Vanasti olla rehepapp Tsooru kivirehes suures pajas tina sulatanud. Vanajuudas tulnud uudistama, mida ta teeb. Rehepapp öelnud, et tal on silmad haiged ja keedab silmarohtu. Vanapagan hakanud paluma, et tal ka silmad valutavad, andku rehepapp talle ka silmarohtu. Rehepapp vastanud, et enne peab ta köitma Vanapagana pingi külge kinni, sest muidu läheb rohi kõrvale, kui äkki liigutab. Oligi siis Vanapagana pingi külge sidunud ja valanud talle sulatina silma. Vanapagan läinud kõige pingiga suure röökimise saatel läbi katuse otse Juudajärve.

Miks Tsooru – Vana-Roosa tee on käänuline?

Vanarahvas räägib, et Tsooru mõisnik läinud külla Vana-Roosa mõisnikule, kelle juures oli pidu. Tsooru mõisniku koju tagasi tulek oli keeruline ja sellepärast ongi Tsooru ja Vana-Roosa vaheline tee käänuline.

Üles kirjutanud Ene Sõmer (2010)

HAANJA VALD

Legend Haanjast

Kalevipoeg tulnud Venemaa kandist ning pika käimise järel tahtnud väikest uinakut teha. Kogunud kokku siis mõned mättad ja samblad, et valmistada küljealust, kus vesi keha ligi ei tuleks. Kalevipoja kogutud mätastest on säilinud Munamägi ning ta puhkejälgi Munamäe serval võib praegugi näha. Korra olla ta teist magamiskohta vajanud, mida tähistab praegune Munamäe ligidal asuv Kerekunnu soo, ning jalgade vajumiskohas on säilinud Vaskna järv.

Üles kirjutanud Aksel Kons (1971)

Kuidas tekkis Ruusmäe järv

Kolm meest läksid praeguse Ruusmäe järve kaldale, kaasas labidad. Nad olid teada saanud, et seal on kolm suurt paati täis kulda. Hakkasid kaevama. Möödus kolm päeva, Vanataat vaatas ülevalt. Tal hakkas meestest kahju, sest need ei olnud söönud ega maganud. Ta andis käsu vihmale, et see kastaks mehi. Sadas kõvasti ning selle tulemusel tekkiski Ruusmäe järv.

Jutustanud Helgi Parts, kirja pannud Sirje Moorus (2010)

Legend keisrinna Katariina I mälestussambast

Ajaloolised legendid meeldivad inimestele rohkem kui tõeliselt asetleidnud sündmused, eriti kui need on seotud oma kodukandiga. Katariina I mälestussamba loo või legendiga on asjad aga nii, et seda eraldab ajaloolisest faktist vaid mingi väike dokumentaalne kinnitus, mida pole siiani leitud.

Seda lugu on räägitud Rogosis ja mujalgi Võrumaal juba rohkem kui sada aastat tagasi. Revolutsioonide ja sõdade sündmused tõrjusid ta aastakümneteks tahaplaanile, aga mitte unustusse. Minu ema

kuulis seda oma vene keele õpetajalt Audovalt, sellest on rääkinud ka Fr. Haidak.

Pikemalt ja põhjalikumalt on loo kirja pannud aga õpetaja Virve Ollino, kes lapsena on selles tulevase keisrinna kunagises varjupaigas, Vungi talus, ka elanud. Tema poolt kirjapandud täielik tekst on nii Ruusmäe raamatukogus kui ka Võrumaa keskraamatukogus.

Selle legendi järgi oli Vungi talu mõnda aega varjupaigaks teismelisele tüdrukule nimega Marta Skawronska, kelle vanemad olid surnud. Seega siis enne, kui Marienburgi pastor Ernst Glück ta oma peresse kasutütreks viis; see võis olla siis aastatel 1696 või 1697. Aga kakssada aastat hiljem, seega üle-eelmise sajandivahetuse paiku, teatati võimude poolt Vungi talu pererahvale, et sellesse tallu on kavas püstitada ausammast keisrinna Katariina I-le, sest see on ta sünnikoht. (Tegelikult ei ole). Pererahvale tegi see teade aga muret – tallu pidid tulema ka ausammast valvavad soldatid.

Ausamba (ilmselt siiski mälestussamba) jaoks valiti ka asukoht välja – see oli pika rehemaja teises otsas, kust avaneb ilus vaade Lätimaa suunas.

Ausammast aga püstitama ei hakatud, vastupidi: tallu tulid ühed teised võimumehed ning käkisid kõik senised jutud ausamba ja soldatite kohta ära unustada, sellest rääkimise eest olevat ähvardatud isegi surmanuhtlusega!

Millest selline järsk meelemuutus? Seda võib vaid oletada; juba Peeter I eluajal oli püütud varjata ja maha salata ta abikaasa madalat päritolu ning nüüd tugines keegi kõrgem võimukandja samuti sellele keelule.

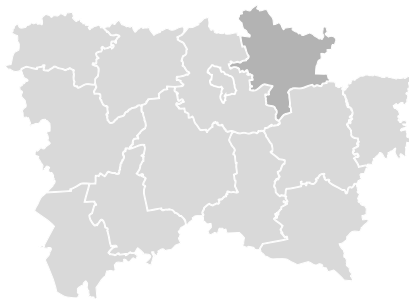
Huvipakkuv on fakt, et Vungi talu asukoha otsimisega tegeles 1898. aastal ka Tartu nädalaleht Olevik, mille toimetaja Ado Grenzstein selle kohta kuulutuse avaldas. Paari kuu möödudes oligi Olevikus teade, et Vungi talu asub Laitsna-Rogosis Võrumaal. Aga sellega need teated ka piirdusid.

Nii või teisiti, keisrinna Katariina I elukäik on nagu muinasjutt – teenijatüdrukust suure Venemaa impeeriumi troonile!

Ega ilmaasjata ajaloolased teda Liivimaa Tuhkatriinuks ole nime-
tanud. Mõnele legendile on määratud hiljem tõseks osutada. Ei ole
võimatu, et ka selle mälestussamba loo kohta kunagi kusagilt
arhiivist kinnitus leitakse. Seni on aga kavatsus sellesse Vungi tallu
panna üles mälestustahvel tekstiga:

**SELLES VUNGI TALUS ON LEGENDI JÄRGI LAPSENA ELANUD PÄRSTINE
KEISRINNA KATARIINA I, KES VALITSES VENEMAAD AASTATEL 1725-1727**

Kirja pannud Hans Uba, kodu-uuriija (2010)

LASVA VALD

Lühidalt Kääpa ajaloost

Kääpa küla on üsna rikas ajalooliste mälestusmärkide poolest. Siin on tähistatud kiviaja asulakoht, ohvrikivi, maalinnus ja külale nime andnud kääpad.

Kääpa küla läbib Võhandu jõgi. Võrust 8 km Räpina suunas Võhandu maantee sillast ligikaudu 150 m vasakul on noorema kiviaja asulakoht. Asula pärineb II aastatuhande I poolest. See on hästi läbi uuritud kinnismuistis. Asula tekkimisajal oli veetase jões tunduvalt madalam ja asula paiknes otse jõe kaldal. Praegu on see orulambi madalam osa kaetud kuni 2 meetri paksuse turbakihi. Seal on leitud luu-, kivi- ja keraamilisi esemeid. Ka merevaiku. Võhandu jõe kaldal on tähistatud ka Villa kiviaja asulakoht. Kiviaja asulate leiud on eksponeeritud Võru Koduloomuuseumis.

Kuningamägi –

see on XIII sajandist pärinev maalinnus, külast nelja kilomeetri kaugusel asuv järsunõlvaline, korrapärase kujuga pealt lame kungas. Ligipääsu linnusele raskendab põhjapoolsest otsast voolav Karioja, mujalt soine maapind. Linnusel on leiuvaene kultuurikiht, mis viitab lühiajalisele kasutamisele pelgupaigana vaenlase eest.

Kääpa küla üheks kultusekohaks oli ohvrikivi – Kuningakivi.

See asub külaasemelt umbes kilomeetri kaugusel ja on paari-meetrise läbimõõduga üsna madalaks vajunud kivi. Tema pinnal on mitmed lohukesed, mis olid ohverdamisel olulised.

Kuningakivi nimega on seotud legend, mis seostub Põhjasõjaga 18. sajandi alguses. Noor Rootsi kuningas Karl XII olla Vene tsaari

Peeter I vägede eest taandudes kivile istunud ja see olla tema all ennast pehmeks teinud. „Istumisjälg“ oli seal näha aastaid tagasi, kuid praegu on kivi sammaldunud ja pinnasega täitunud. Varem oli kivi palju kõrgem, iga aastaga vajub ta rohkem maasse.

Kääpad, kalmud, hauad, matmispaigad.

Praegu on need pikergused ja ümarad künkakesed kaetud puudega.

Kääpa külas vana Võru-Räpina maantee ääres on 16 kääbast (1 aastatuhande teine pool). Mõningaid kääpaid on uurinud ja kirjeldanud aastatel 1841-1851 Fr. R. Kreutzwald, kes leidis siit põlenud puutükikesi, sütt ning savinõude kilde. 1922. aastal on kääpaid kirjeldanud O. Urgart.

Kääpa-Tsolgo tee ääres metsas asuvad kääpad on tuntud Kääbaspalu kääbastena. 34 kääpast koosnev kääbastik on üks suuremaid Kagu-Eestis.

Kääpa kandi vanad talu-ja kohanimed ning rahva seas liikuvad legendid nende nimede saamisloost:

Parveotsa – vanasti, kui polnud silda, sai selle talu juurest parvega üle Võhandu jõe;

Lahutuse – ühiskarjamaalt tulnud külakari „lahutati“ selle talu juures;

Mõsküla – laugjas kallas Võhandu jõel kujunes sobivaks lambapesu (mõskmine) paigaks ümbruskonnale;

Kohtu – selles talus elasid õiguseotsijad mehed;

Palootsa – okaspuumetsa lõpus asuv talu;

Turramägi – hea kalapüügikoha lähedane kõrgendik;

Tsäära – legend räägib heast tsäärpiima tegijast;

Hõlo – sooäärne (hõljuv) talu;

Jupkanukk (jupka-seelik) – seal elasid vanasti ehaliste vastu lahked, võimukad naisolevused.

Omaaegsete Kääpa põliselanike seas on palju perenimesid Rinne või siis Kääparin(ne), Kaust ning Kääpakaust.

Materjali kogunud Asta-Ressia Kala (2009), üles kirjutanud Karmen Liping

Lasva kandi lood

Lasva järve tekkimine

Kunagi ammu õrritanud Vanapagan Kalevipoega, et tema on Eestimaa kõige kiirem jooksja ja et Kalevipoeg viletsake ei saa talle ligidalegi.

„Ma sulle veel näitan viletsakest,“ lausunud Kalevipoeg. Ja tagaajamine alanudki. Hakatud lähenema Lasva külale. Vanapaganal olnud võhm väljas. Viimases hädas näinud ta mutimullahunnikut ja vupsanud sealt sisse.

„Assa, raisk!“ karjatanud Kalevipoeg ja põrutanud parema jalaga osa mutimullahunnikust paremale. Sellest jalajäljest saanud põndak, kuhu ehitatud hiljem Pindi kirik. Kura jalaga keeranud teise osa mullahunnikust vasakule. Sellest saanud kühm, kuhu rajatud Kūhmamäe küla. Järelejäänud auk aga valgunud vett täis ja nii tekkinud Lasva järv.

Lasva küla nime saamisloogu

Läinud kord poisike omapäi tammemetsa puravikke korjama. Korjanud ja korjanud, kuni taibanud, et on eksinud. Kuidagi metsast välja saanud, märganud eemal majade tulukesi, kirikut ja imekaunist järvesilma.

Kohale vantsinud, jutustanud ta külaelanikele oma kurva loo. Nood olnud väga lahked, pakkunud kala ja pirukat. Külaelanikud mänginud palli, püüdnud kala, kuulanud kambas järve ääres muusikat. Poisile hakanud seal kohe meeldima. Kaks korda päevas marssinud külast

läbi ka vene sõjavägi, hüüdes: „RasDva - RasDva!” Aeg kadunud kiirelt, kuid lõpuks hakanud poisike kodu igatsema ja ta juhatatud koduteele. Kui poisi vanemad küsinud küla nime kohta, meenunud poisile ainult üle küla kaikuvad sõnad: „LasVa – LasVa!” Nii levinudki lugu eksinud poisi seiklustest Lasva külas nagu kulutuli üle kogu ilma!

Mõduoja tekkelu

Kunagi ammu olevat selle koha peal, kus praegu on Mõduoja, laiunud täiesti tavaline põld. Ühel päeval veetud Pikakannult Lasvale mõdu seitsme vankriga. Vankreid juhtinud mehed olnud heas tujus, sest enne tee asumist oli piisavalt palju mõdu joodud. Räägitud parajasti naabrimehest, kes eelmisel jahil käies oli metssea kinni püüdnud, kui korraga jooksnud üle tee seitse hunti. Hobused ehmunud, mõdutünnid kukkunud puruks ja mõdu hakanud voolama. Nii tekkinudki Mõduoja, mille vesi on tänaseni mõdukarva.

Kuidas Kütiorg nime sai

Elanud kord perekond: ema, isa ja kolm poega. Nende kodu lähedal olnud hea jahipidamise koht, mida nad kutsunud Kütimetsaks. Poegadele meeldinud isaga seal küttimas käia. Taevaisa lubanud neil seal küttida kõiki loomi peale oma hirve, kes olnud väga ilus ja priske.

Peale isa siit ilmast lahkumist hakanud pojad ise loomadele jahti pidama. Kõige nooremal pojalt oli aga meeletst läinud keeld, et ta ei tohi Taevaisa hirve küttida. Kogemata kombel jäänudki tema teele Taevaisa hirv, kelle ta surmanud. Taevaisa vihastanud selle peale ja lasknud karistuseks vihmal mitu kuud sadada. Sellest tekkinudki org, mida hakatud kutsuma Kütioruks.

Rahvasuus levinud lood üles kirjutatud Ülle Jõõger (2010)

Tsolgo tekkelu

Vanajumal oli maailma loomisest väsinud ja otsustas laupäeva õhtul päikeseloojangu eel sauna minna, et väsimus kontidest välja vihelda.

Vanapagan oli kuulnud sellest nõust ja ruttas kohe sauna juurde, et Vanajumalalt saunasoleku ajaks maailma loomise riistu laenata, et endalegi meelepärast maad saada. Vanajumal oli küll kahelnud, kas Vanapagana tööst midagi mõistlikku välja tuleb, siis aga ometi laenanud.

Nüüd alanud Vanapaganal kibekiire töö. Teadagi lõi ta madalaid ja vesiseid kohti, kuhu ennast Pikse eest peita.

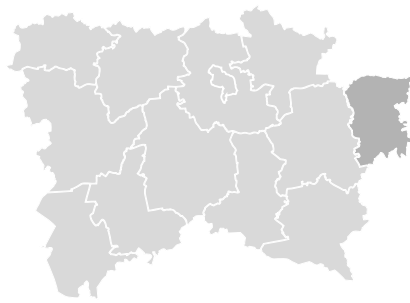
Kui Vanajumal saunast välja tulnud, löönud ta vihaselt käsi kokku ja öelnud:

“No oled sa küll loonud ühe tsolgatusel!”

Vanapagan, nähes Vanajumala pahandamist, pistnud kohe punuma, et veel halvemast pääseda. Tema sügavatesse jalajälgedesse, mis põgenemisel pehmesse pinnasesse tekkisid, valgunud kohe vesi ning tekkinudki see nelja kilomeetri pikkune aheljärvestik, mis läbib Tsolgo piirkonda loodest kagusse. Vanajumala ütlusest „tsolgatus“ sai Tsolgo oma nime.

*Tsolgatus – võrumurdeline sõna, mille kirjakeelne vaste solksatus.

Selle loo on üles kirjutanud Anni Rinne (Tsolgo Algkooli kroonikas)

MEREMÄE VALD

Meremäe ja Obinitša kandi omapäraks on elulaad ja küla välisilme, setu keel, kumbed, rahvalaulud ja -rõivad. Omapärane on Setumaa haldjakultus. Tähtsaim haldjaist on viljakusehaldjas Peko, kes pidi soodustama viljakasvu ja aitama kaasa loomade sigivusele. Peko tehti puust, vahel ka vahast, tema asukoht oli põhiliselt viljasalves. Külvi-ajal viidi Peko ka põllule. Igal aastal oli Pekol oma peremees, kes teda aasta otsa viljasalves hoidis. Pekole pühendati aastas mitu pidu.

Tii

Üts vana lugu Meremäest

Tii, kos kutsut minno minemä
ar` viit siist Meremäe päält?
Kutsut püürämä Tsirgu poolõ
vai püüräma töösölõ poolõ.
Mis om sääl, ma ei näe´.

Las veidõ viil saisa siin üleväl
ja silmile nõsta käe.
Näet, päiv paistus õkva vasta alt
ja midägi ma ei´ näe´.
Kas kavvõndõh läügüs midägi ?
Om tuu jo meri vai järv
vai taivaviir, mis sinine.
Vai siiski tuu om järv?
Om vesi sääl?

Mi tiiämi, õt vesi om
õt olõi muud ku järv
õt olõi meri, vesi om
õt sääl om Peipsi järv.

Ja mägi koh ma saisa nüüd
om saanu nime säält.
Ja kuis tuu oll`, ma tiiä kah
ja kõnõlda või sul´.
Õt aigu pallõ lännu om
tuust pääväst ütskõrd ku`
oll´ poiss vai näio,
kes tu tiid.
Sihsamah paigah oll`
ja oll` tä kaemah kaugõlõ
siin mäe pääl üleväl.

Oll` tulnu kius nii kangõ täl
ar` minnä koskil kavvõndõh
ar´ minnä kotost minemä.
Ja oll` sis vist kevväi käeh
ja süameh olõ´s rahhu
tä pidi ärä minemä,
tä tahtsõ mere manu.

Siin üleväh oll` kaenu tä
jo mitmõ aasta jago
õt käe ku nõstat, päivä näet
ja vett sääl päivä takah

Nii mitmõ` mitmõ` suvõki`
oll süameh kipõ valu
õt saasi minnä ärä siist -
tä tahtsõ mere manu.

Nii ütspäiv saisõ jälki säääl
 tä korgõ mäe otsah
 ja üteli uma imäle;
 kas näet mis om säääl kavvõndõh,
 tä läügüs nigu meri.
 Sa näet, säääl peris kavvõndõh
 säääl paistus nigu vesi.

Ja imä kai ja õs näe` vett
 ja mõtõl mis nüüd tetä,
 ja imä õkva arvu sai,
 õt umma last ei petä`.
 Tä arvu sai, õt salatsirk
 om tennü pesä sinnä`
 kos ommõ timä latsõ hing
 ja pannu sisse sinnä`
 ka timä uma` mõttõ, mis
 om olnu vaiki vaiki
 ja nüüd om latsõ süameh seeh
 ja saanu väigä suurõst.

Ja imä kai ja õs näe merd
 ja kai viil mitu kõrda
 ja tõstsõ käegi silmini
 ja päiv kai tälle otsa.
 Ja imä arvu sai õt jah
 säääl kaugõl oll`gi meri
 mis oll`gi nigu meri`.

Ja imä üteli latsõlõ
 no mine siss ja kae`
 kas meri om ka sinine
 kas jovvat timä mano.

Ja tulõ ütskõrd tagasi
är väigä kavvast jää`
ma taha näta sinnu viil
ku tulõt mere päält.

Ma ooda sinnu
kõik sjoo aig
ja vaihõl istu siin
sihsamah paigah mäe pääl.
Sihsamah paigah merd ma näe
sjoo om sjoo Meremäe.

Ja lätski lats ja imä jäi
ja üles nõstsõ käe
viil kavva kavva järgi kai
ku lats läts alla mäest.

Ja tollõst aost nimi jäi
sjool` mäele
Meremäe.

Selle lühipoeeemi autor on **Silvia Karro**. Sündinud Meremäe vallas Jõksi külas 2. veebruaril 1951. Lõpetanud Meremäe Keskkooli (1969) ja Tartu Ülikooli (1975). Alates 1. augustist 1975 on Silvia Karro järjepidevalt olnud ajakirjanikutööl Eesti Raadios ja Eesti Televisioonis, praegu Eesti Rahvusringhäälingus.

„**Tii. Üts vana lugu Meremäest**“ oli Meremäe raamatukogu poolt 2002. aastal valla 80. sünnipäeva puhul korraldatud omaloomingu konkursi „Minu koduvald“ võistlustöö. Sõnakunsti valdkonnas pälvis see I auhinna.

Kirja pannud Anni Lahe (2010)

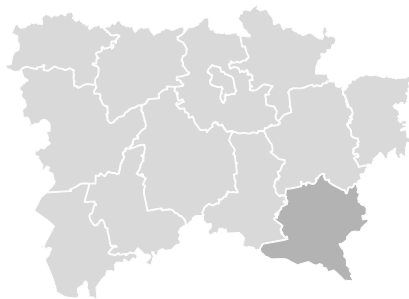
Obinitsa (vene keeles Avintsistse) on üks suuremaid setode külasid Lääne-Setomaal, endise jaotuse järgi Mokornulgas (mokrõi lug – märg niit). Esimesed kirjalikud andmed pärinevad 17. sajandist, kuid arheoloogiliste leidude järgi on küla vanus 1500 aastat.

Küla keskel asub Seto Muuseumitarõ, mis avati 1995. aastal ja annab edasi selle kandi olustikku kuni kahekümnenenda sajandi esimeste aastakümneteni. Obinitsast on alguse saanud Seto Kuningriigi päevad, mis toimuvad igal aastal erinevas Setomaa külas augustikuu esimesel laupäeval.

1995. aastal valmis saanud Obinitsa paisjärve kõrgel kaldapealsel seisab Seto Lauuema kuju, mis valmis 1986. aastal (skulptorid Rebane, Taniloo). Monumendi ümber on maakivid mälestustahvlitega selle kandi kuulsamatele rahvalaulikutele. Sealsamas kaldapealsel asub endine kool-kirik, mida viimastel suvedel on kasutatud kunstinäituste väljapaneku kohana.

Obinitsa järve vasakpoolses kaldas asub liivakivi paljand ja koobas – Juudatarõ, mis on paljude legendidega seotud. Räägitakse, et siia taheti vanal ajal kloostrit ehitada. Mis päeval tehti, selle juudad öösel lammutasid. Kord läksid ehitajad sisse vaatama. Sees oli punase linaga kaetud laud ja söögidki laual. Ehitajad vaatasid, et kedagi pole näha, tulid välja ja hakkasid uuesti ehitama. Ööseks läksid nad koju, aga hommikul tagasi tulles nägid, et jälle oli kõik maha lõhutud. Nii ei saadudki siin kirikut ehitada. Töö jäeti pooleli ja hakati Petserisse kloostrit ehitama.

Kirja pannud Tiina Lillmaa (2010)

MISSO VALD

Legend Pullijärvest

Pulli järv ja selle kaldal asuv Pulli küla kandsid kaugemas minevikus Pullipõdra nime, sest põdrapull, kelle hundid libedale jääle ajanud, olevat seal maha kukkunud ja huntidele saagiks langenud.

2008. aastal omakeelsete ja -loominguliste laulude võistlusel „**Uma laul**“ pälvis kõige fantaasiarikkama laulu auhinna „Pullijärve legendi“ eest Karl Ojamets.

Legend Mustjärvest

Siis, kui veel Hino järv ei kandnud nime Hino, vaid Valge järv, ning Mustjärve ja praeguse Hino järve vahelt ei läinud kiviteed, juhtus järgmine lugu.

Mustjärve taha kõrgele mäekünkale oli ehitatud kirik. Selle kiriku kellahelin kostus kaugele üle järve. Suure sõja tagajärjel kirik purustati ning kellad kukkusid järve. Legend räägib, et tormistel öödel on kuulda järve põhjas kellade helinat ning enne sõda oigab Hino järv ja kuulutab sõda ette.

Praegu läheb Mustjärve ja Hino järve vahelt kivitee samanimelisse külla.

Mitme jutustaja koondloona sündinud legendid kirjutas üles Inge Pilt (2010)

MÕNISTE VALD

Mehkamaa tekkimise lugu

Mõniste ümbrust nimetatakse ka Mehkamaaks. Rahvasuu räägib Mehkamaa tekkimisest nõnda:

XVII sajandil halvenes talurahva olukord – teoorjus suurenes, maad laastas Rootsi-Poola sõda ja katk.

Mõniste kanti jäänud alles üksainus Mehka-nimeline mees. See käinud ringi, hüüdnud aina ja otsinud inimestest elumärki. Saru kandis hõiganud talle üks naine vastu. Mehka ja Hippõ alustasid siis tühjal maal kooselu ja kogu praegune Mõniste põlisrahvas olevatki nende järeltulijad, maad kutsutakse aga Mehkamaaks.

Jutustanud Helmut Hanimägi (2000), üles kirjutanud Helgi Kõivumägi (2010)

Vastse-Roosa on väike Läti piiri äärne küla Mõniste vallas.

Aastakümneid tagasi paiknesid sellel maa-alal kaks küla: Vastse-Roosa ja Borodino. Aeg tegi oma töö. Nii jäigi Borodinosse paar-kolm enam-vähem elamiskõlblikku hoonet ja praeguse seisuga elab seal ainult paar vanurit ning territoriaalse jaotuse järgi kuulub maa-ala Vastse-Roosa külale.

Kaheküüni mäe lood

Aeg ja inimesed kaovad. Elu muutub. Kuid midagi ometi jääb, küll üpris harva, aga siiski. On need siis tõsilood, müüdid, mingid väljamõeldised – see jääb küll vist igäühe enda otsustada.

Eks meiegi külas on üks kohakene, mis on seotud juba päris kaugetest aegadest mingite ebaloomulike nähtuste, juhtumite ja kuuldustega.

Nimelt viib Vastse-Roosa endisest mõisast munakivisillutisega tee endise koolimaja tagant üles mäkke, mööda spordiplatsist kuni koolipargi lõpuni.

Sealt keerab võsavaheline tee paremale, edasi Vaidva-äärsele madalikule ja edasi kuni Vastse-Roosa kalmistuni. Külavahetee viib koolipargi nurga juurest edasi üles mäekesele, mida kutsuti Kaheküüni mäeks. Miks selline nimetus? Eks sellel kahe tee vahelisel lõigul, kus praegu kahekümne esimese sajandi esimesel kümnendil pole enam ainsatki küüni, on ainult võsa, oli kunagi mõisa ajal kaks küüni, hiljem ainult üks. Eks eelmise sajandi kahekümnendate aastate noored pidasid simmaneid kahes küünis, kuid neljakümnendate noored ei teadnud kahest küünist enam midagi. Nende jalakeerutus toimus ainult ühes küünis. Alates viiekümnendatest oli see küün juba kolhoosi-sovhoosi kasutuses.

Eelmainitud metsanurgas on ka mingite varemete ja vundamendi jäänused, kuid mis ehitus seal kunagi võis olla, seda ei tea keegi.

Lugu ebamaisest olevusest

Kaheküüni mäelt viis põlluvahetee otse esimese Borodino taluni – see oli endine Haaviku talu, kus oli kaks kolmekümnendate algul sündinud koolitüdrukut. Et mõisaümbruse lapsed käisid talveõhtutel koolimajas, kus oli elektrivalgus, koolitükke ette valmistamas, siis seal need huvitavad jutud räägitigi. Tüdrukute isa oli väga seltskondlik inimene ja nemadki arvasid, et isa lihtsalt räägib omast peast. Aga hiljem selgus, et ka vanaisa-vanaema kinnitasid neid lugusid. See pani kõiki juba teisiti mõtlema.

Olla nähtud mingit ebamaist olevust, kelle ülakeha olnud inimese sarnane, aga ta kõndinud neljakäpukil ja sabaks olnud ülikaunid naistejuuksed. Seda olendit olevat nähtud kusagil surnuaia ja nende krundi piirimail. Mitmeidki kordi olla kuulnud ebatavalisi häáli nende varemete piirkonnas, küll ohkeid, mitmesuguseid valuhüüatusi, oigeid, rõvedaid hõikeid, karjatusi jne. Seda rääkisid ka teised Vastse-Roosa küla vanemad elanikud.

Imeline vaatemäng Kaheküüni mäel

See juhtus neljakümnendate aastate lõpupoole ühel suveõhtul. Võis olla juuni lõpp või juuli algus. Igatahes esimesed värsked heinad olid juba laudalakas ja talutüdrukud magasid esimesi romantilisi öid värsketel lõhnavatel heintel. Kaheküüni mäelt keerab külavahetee vasakule vanale mõisaaegsele pärnaallee. Allee lõpus oligi vasakul Kalda talu. Tol ilusal suveõhtul sõitsid noormehed jalgratastega tüdrukute juurde ehale. Lakaluugi ava oli suunatud just Kaheküüni mäele. Miski ei takistanud mäekesele vaadet. Eks noored viitsid lõbusalt aega rääkides, lõõpides. Kuid järsku paelus nende tähelepanu vaatepilt, mis paistis Kaheküüni mäel. Seal hakkasid hõljuma mingid valged inimolendeid meenutavad kogud, tõustes kord kõrgemale, kord vajudes madalamale; kord lähenedes üksteisele, siis jälle kaugenedes. Nad meenutasid seal nagu mingeid tantsijaid – nagu mitme paariga oleks tegu olnud. Noormehed hüpanud siis ratastele ja sõitnud mäele vaatama. Kohale jõudes ei näinud nad mitte kedagi ega midagi. Tütarlapsed jäid aga lakaluugile seda vaatemängu edasi nautima. See polnud ühe inimese nägemus ega silmapete, vaid seda lugu kinnitasid viis inimest.

Uskumatu kohtumine Kaheküüni mäel

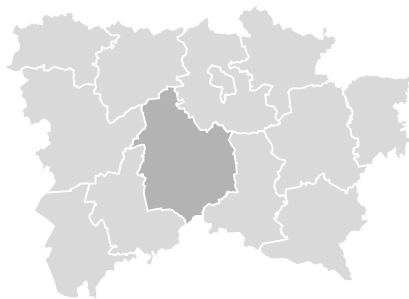
See juhtus onu Augustiga kuuekümnendate aastate alguses. Viimane oli natuke viinalembene mees, tollal mitte veel kuuekümnene. Ühel kevadõhtul jäi ta vanasse mõisasse seltskonna juurde natuke hiljemaks, kui esialgu mõeldud. Juuniöö polnud just kuigi pime, kui ta hakkas kodu poole minema. Tema kodutee viis üles Kaheküüni mäele ja sealt edasi mööda Haaviku talust Läti piiri suunas. Vaevalt jõudnud ta tulla poole mäeni, kui küünide kohalt võsast astunud välja talle teele risti ette hallis kleidis naine, võtnud tal varrukast ja hakanud tirima võsa poole. Tirinud nii tugeva jõuga, et ta vaevu suutnud vastu panna. Ise ta oli kogu aeg teadnud, et kui ta nüüd järele annab, siis on kadunud mees. Hiljem rääkis August alati, et talle nagu keegi kogu aeg sosistas: „Sa ei tohi alla anda, võta ennast kokku!” Ja onu August jõudiski ikka õigeks ajaks koju.

Eks inimesed ikka kahtlesid tema jutu õigsuses ja arvasid, et ehk Augusti-onu oli natuke väsinud, istus kraavipervele, et hetk puhata,

jäi magama ja nägi lihtsalt kõike unes. Kuid viimane raius vastu nagu rauda, et see kõik oli ilmsi ja seda ta rääkis elu lõpuni.

Ei oska ise midagi öelda loo kohta. Üksi ta oli, tunnistajaid polnud. Oli see nägemus, uni, tunne, ei oska arvata. Ainult üks on kindel – tema poolt ei olnud see vale ega väljamõeldis.

Jutustanud Eha Loorits, üles kirjutanud Liilia Veber (2010)

RÕUGE VALD

Rõuge Suurjärve vajunud kirik

Vanasti olnud Rõuges sügava Suurjärve ääres üks vana kirik, millel olnud ilusad hõbedased kellad. Sõja ajal vajunud see kirik koos kelladega järve. Ja sellest päale enne iga miiklipäeva tõuseb üle järve ilus sild, millest mustamehe* kogu üle liigub, hüüdes: „Aeg saab tulema, aeg saab tulema, kui see kirik oma kelladega tõuseb jälle üles!“

(*mustamehe- munga)

Sandisuu oja – palgilohistamise jälg

Kirikumäe külje all asuv heinamaa on saanud omale nimeks Sandisuu. Vanasti käinud sandid Rõuge kiriku juures kerjamas. Saadud kraami jaganud nad soosaarel asuvas majas.

Vanasti hakanud sandid omale maja ehitama. Palgid lohistatud Haanja metsast kohale. Palkide vinnamisega aga tekkinud maa sisse kraav, milles hakanud vesi voolama. Nii tekkinudki Sandisuu oja.

Rahvasuus levinud lood üles kirjutanud Ülle Siska (2010)

Sänna mõisa asutamine. Häärberid ja piinakeldrid

Arvatakse, et Sänna asustati juba siis, kui siin mühas alles põlislaas. Alul olnud mõisa asukoha valimisega mure, lõpuks leiti sobiv asukoht Pärlijõe ilusamasse kohta, umbes sada meetrit jõe kaldast.

Mõisa asukoht mäeveerul on maa-aluste varakambrite, piinakeldrite, keldrite ja paljude salakäikude legendide tekkimisele kaasa aidanud. Köneldakse, et palju-palju süütuid talupoegi ja taluneide leidsid oma igavese asupaiga Sänna härrastemaja piinakeldrites, kust

ei pääsenud enam keegi elusalt tagasi. Kuid neid käike ja keldreid ei näidatud kellelegi. Kõneldakse, et keldrist pidi viima mingisugune maa-alune võlvitud käik maa sügavusse, millel olevat rauduks ees. Seda ust olevat hilisemal ajal näinud keegi mõisas elav aednik. Kuid selleaegne mõisahärra von zur Mühlen lasknud siis kohe ukse kinni müürida ja teha nii, et keegi seda ei leiaks. Käik pidi viima kohta, kuhu on peidetud kuld ja kallid varandused. Veel hilisemal ajal on otsitud seda ust, kuid pole leitud.

Mõisnik libiseb ländumäelt võrendikku

Sänna külas asub järsk mägi, mille all on Pärlijõe võrendik. Tee läks mööda järsku kallast ja kes tuli vastu, sellele pidi ülesmineja teed andma. Mäe otsas tehti igal jaanipäeval ja jüripäeval tuld, vanal ajal põletati seal kurjategijaid. Kord sõitnud kutsar paruniga Möniste poolt Sännä mõisasse. Teel libisenud vanker alla võrendikku. Sellest sai mägi alul nime Libemägi, kuid pärast pandi nimeks ländumägi (lhandumägi).

Mõisahärra uputab armastajapaari

ländumäe nimi on tulnud sellest, et orjapoiss armastas orjatüdrukut ja nad käisid seal kohtamas. Aga mõisahärrale meeldis ka see tüdruk ja ta olevat seal oodanud, millal noored tulevad ja siis nad jõkke lükanud. See kallas on väga järsk, kuigi praegu on ta ilmselt võssa kasvanud.

Maa alla vajunud kirik Kumisejamäe sees. Kuldmõök männi all

Kumiseja- ehk Ristimägi asub Sännas, Kusuri oja paremal kaldal. Kui sealt üle joosta, kumiseb mägi vastu. Sellest räägib rahvajutt järgmist: mäel asunud kirik ja patune rahvas olnud kirikus. Hakanud sadama ränka äiksevihma. Korraga hakanud kirik vajuma, mürisedes vajunud maasse. Rahvas palunud ja karjunud Jeesust appi, kuid see ei aidanud midagi.

Rootsi valitsuse ajal ei kasvanud mäel ühtegi puud, siis kumises ka mägi rohkem. Mäest eemal nurmel olevat kasvanud pettai ja selle pedaja alla olevat maetud preestri auks kuldmõök ja preestri eluloo raamat.

Kivirehes hukatud marutõbiseid

Mõisamajast vasakul seisab suur mõisarehi, millest räägib järgmine legend: vanal ajal läinud Sänna mõisa kari marru. Tapetud siis kogu mõisa kari ära ning aetud hauda. Inimesed suure näljahädaga söönud seda lehmaliha ning siis pääsenud marutaud mõl-lama. Inimesed aetud mõisa rehte, kus timukas lõikas käesooned katki. Inimesed maetud ühishauda. Hiljem on sealt välja kaevatud inimese sääre- ja pääluid.

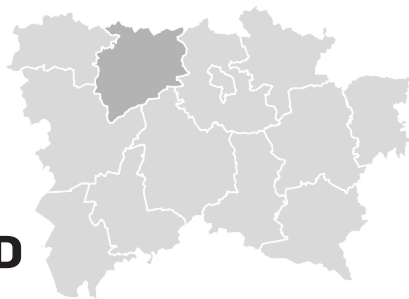
Pärimuse üles kirjutanud Endel Kaldmäe (sünd. Kalnapenkis) oma isa Vidrik Kalnapenkise jutu järgi 1939. aastal (Rõuge kihelkond, Sänna küla, Tamme talu)

Kalevipoeg ehitab Pärlijõe veski

Selle loo on jutustanud minu ema, kes lapsena koos teiste külalastega oli käinud Pärlijõe ääres kividega lutsu viskamas. Kohas, kus vanarahva juttude järgi olevat asunud Kalevipoja ehitatud veski.

Kord otsustanud Kalevipoeg ehitada Pärlijõe veski, et leiva-küpsetuseks rukkeid jahvatada. Peagi oli veski valmis ja kive jäi isegi üle. Kümnest vakast rukkist jahvatatud jahust küpsetanud ta endale reisimoonaks leiba, millega pikkadel rännakutel keha kinnitada.

Üles kirjutanud Ere Raag (1999)

SÕMERPALU VALD

Antumägi

Kurenurme külas Keema järve ääres kõrge mäe peal on üks väike maja. Vanasti elanud seal rahva jutu järgi üks vana naine nimega Kambri Ann. Naine vandunud mis kole, kui miski olnud talle vastu- karva, söimanud kõiki, kuradid aina lennanud ta suust.

Ükskord öösel oli Vanatoi ise tulnud ja viinud Anne mäeveeru kõige kõrgema koha peale. Siin pannud ta Anne väikese ree peale istuma, lükanud hoo sisse ja hõiganud: „Uiduu, oinas mäest alla!“

Pärast seda viinud ta Anne jääaugu juurde, kust rahvas vett vedanud. Vanatoi võtnud Annel kõrvast kinni ja torganud teda kaks-kolm korda vette.

Anne teine kõrv jäänud pärast sellist tegu palju pikemaks, aga ta ei olevat enam vandunud ega pruukinud kurje sõnu. Mäge hakatud Anne järgi kutsuma Antumäeks.

Sellest on rääkinud Kuno Kerge vanaisa, üles kirjutanud Therese-Eliise Allekõrs, Osula Põhikooli 6. klassi õpilane (2006/2007).

Võrumaa Muuseum VK 5350:7 Ar 1977:7

Lootsikukivi

Kivi meenutab oma kujult lootsikut. Rahvajutu järgi olevat enne- muistsel ajal vanakuri sõitnud kivist lootsikuga, kuldsed aerud käes, Keema järve mööda. Siis aga korraga hakanud müristama. Vanakuri kartnud müristamist, sõitnud kalda äärde, visanud kuldsed mõlad maha ning ajanud kivise lootsiku aerude peale. Siit ongi kivi saanud nime Lootsikukivi.

Rahvajutu üles kirjutanud Therese-Eliise Allekõrs, Osula Põhikooli 6.klassi õpilane (2006/2007)

Võrumaa Muuseum VK 5350:7 Ar 1977:7

Juudapedästik

Osula teeristist kirdesse jäävate kortermajade juures on koht, mida kutsutakse Juudapedästikuks.

Põlvest põlve on liikvel legend Vanajuudast, kes olla tahtnud sinna oma kirikut teha. Korra läinud veel kive tooma, kuid jäänud hilja peale. Järsku hakanud kukk kirema, Vanajuudas ehmunud, kivid kukkunud maha ja jäänudki pedastikku. Selle järgi hakatudki puudesalu kutsuma Juudapedästikuks.

Rahvasuu räägib, et siin kõrgete mändide all olnud vanade eestlaste ohverdamise paik. Ohvrikividele ohverdati salaja, et saada rikkust ja tervist. Kividele ei tohtinud aga pikali heita, sest võis raske haiguse külge saada.

Rahvajutu üles kirjutanud Ülle Ermel (2010)

Kellavõrendik

Osula alevikust natuke eemal on mägi, mida kutsutakse Papimäeks.

Vanasti olnud Papimäel klooster. Kui tulnud sõda, päästnud mungad hirmuga kella lahti ja see veerenud suure kolinaga Papimäelt alla otse Osulasse Võhandu jõkke ja sinna jäänudki. Suvel päikesepaistelise ilmaga olevat kella helki jõepõhjas isegi näha. Sellepärast kutsutaksegi seda kohta, kuhu kell veerenud, Kellavõrendikuks.

Rahvajutu üles kirjutanud Piret Rumm, Osula Põhikooli V klassi õpilane (2006).

Võrumaa Muuseum, VK_5350:6 Ar.1977:6

Pühajõe kättemaks

Võhandu jõge on ammustest aegadest Pühajõeks kutsutud. Legendi järgi olevat Võhandu veel imettegev jõud, nõnda et rahvas rännanud kaugete maade tagant siia, et Pühajõe veega end pesta ja tervendada. Peale selle on Pühajõgi olnud vanarahva teadmises Pikse kodu. Pikne loob head ja kurja ilma, seepärast ei tohtivat jõge narrida.

Kõik veskid, mis Võhandu jõe ehitati, hävinesid varem või hiljem. Kui Pühajõe vett oli laastude ning lauätükkidega reostatud, siis oma vihas ja kättemaksuihas saatis kõrgem jõud selle kandi rahvale pikad ikaldusaastad ja näljaaja. Jõge talurahvas kartis ja samas austas.

Sõmerpalu mõisnik Hans Ohm tahtnud ehitada Võhandu jõe uhket vesiveskit. 1640. aastal kutsus ta Saksamaalt kohale kuulsa ehitusmeistri Adam Dörfferi. Mõisahärra jutustas veskimeistrile jõe imelikust jõust ning kuulujuttudest, mille järgi jõgi kõigile, kes tema vaba vett vangistavad ning sogavad, kätte maksab. Adam Dörffer aga ei uskunud seda juttu. Veenmaks mõisaperet ning talurahvast oma kartmatuses, lasi ta jõkke visata koeraraipe. Seda nähes rahvas ahhetas ja ohhetas, sest kardeti, et sedamaid käib piksesähvatus ning lööb jõe mõnitaja sinna paika maha. Aga seekord ei juhtunud midagi, justkui oleks jõgi oma vastase teotuse ära kannatanud.

Sõmerpalu veski ehitamine oli peagi täies hoos. Juba ehitatigi läbi niidu vägevat tammi, millele tehti vägev aluspõhi, mida ei saaks iga suurvesi hävitada. Pool Liivimaad vaatas aukartusega pealt, kumb peaks võidu saama, kas tõesti ei karda veskimeister jõe kättemaksu. Kui veski viimaks valmis sai, oli ta ehituse poolest uhkem ja suurem tervel Liivimaal. Vesi lasti renni, et ta vesiratast väntaks ja vilja jahvataks. Adam Dörffer uskus, et kui tema ehitatud veski talurahvale jahu kaks korda rohkem hakkab jahvatama, jätavad ka nemad ebausku ning muutuvad mõistlikumaks. Näis, et Pühajõgi oli oma saatusega leppinud.

Mõisarahvas korraldas talurahvale veski valmimise auks peo. Tantsiti, mängiti, naerdi. Kõigil oli lõbus olla. Korraga kostis hirmus piksekärgatus. Inimesed ehmusid ja jooksid kiljudes laiali. Nüüd teati, et Pühajões oli keenud kättemaksuiha ning nüüd purskab ta selle süüdlaste ning süütute peale. Nii juhtuski. Võhandu rahvast tabas uputus, hall ja nälg. See kestis terve aasta. Talupojad sõid juba õlgi sauna katuselt ja nõgeseid nurga tagant. Ei jäänud neil muud üle kui jõega lepitust otsida. Teati, et enne ilm selgeks ei lähe, kui veski on jõe teelt hävitatud.

Jürikuu viimasel päeval kogunes ligi 60 talupoega kirveste, vikatite ning kootidega Sõmerpalu veski juurde. Surmahirmus mehed

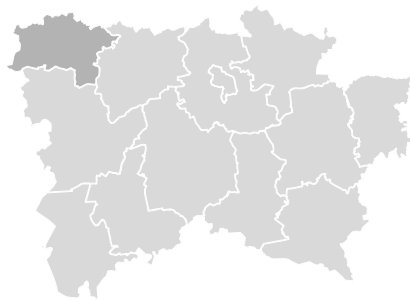
hakkasid sakstele vastu. Veskihoone põletati maha. Juba järgmisel hommikul paistis päike ning hakkas siinse maa põlde kuivatama ning soojendama. Rahvas teadis, et see oli Pühajõe andeksand. Kaks päeva pärast Sõmerpalu veski hävitamist tulid siia abisalgad teistest mõisatest ning Rootsi seaduse järgi karistati julmalt kõiki veski hävitamisest osavõtnuid.

Tõsi see on, et hiljem on Pühajõe veskeid juurde ehitatud, kuid praegu ei tööta neist enam ükski.

1972 avati Harjumäel Võhandu jõe kaldal Pühajõe vastuhaku 330. aastapäeva tähistamiseks mälestuskivi (skulptor Lembit Paluteder).

Legendi allikateks on Urvaste pastori Johann Gutsloff'i saksakeelsed märkmed Pühajõe vastuhaku kohta. Soome-Eesti kirjanik Aino Kallas sai Gutsloff'i 1644. aastal avaldatud teosest ainekst proosaballaadi „Püha Jõe kättemaks“ (1930) kirjutamiseks. Aino Kalda proosateosel põhinevat näidendit on lavastanud Eti-Marje Rannit ning Airika Saamo.

Üles kirjutanud Ülle Ermel (2010)

URVASTE VALD

Urvaste kiriku kellad

Vanapagan tahtnud varastada Urvaste kiriku kelli. Tornist alla tulles aga komistanud ja pillanud kellad maha. Need veeresid mäest alla Uhtjärve. Küll otsinud Vanapagan kelli, aga ei saanud kätte.

Räägitakse, et jaanipäeva õhtul olevat kuulda kellahelinat ja selge ilmaga olevat kirikukellad järve põhjas näha.

Vanapagana kivi

Urvaste vallas Uhtjärve kaldal asub suur kivi, mida on aegade jooksul püütud välja kaevata, kuid seni ei ole õnnestunud.

Räägitakse, et Vanapagan tahtnud kiviga kiriku torni maha lüüa, aga visatud kivi ei tabanud torni, vaid lendas üle Uhtjärve. Kivi peal on näha Vanapagana käe jälge. Rahvasuus kutsutakse kivi ka Kuradikiviks.

Jutustanud Artur-Aleksander Randmäe (2006), üles kirjutanud Neidi Ruven

Tamme-Lauri tamm

Võrumaal on sirgunud hulk Eesti esinduslikemaid tammehiisi. Eesti jämedaimate tammede esikümnest kasvab tervelt viis Võrumaal ning neist kolm Urvaste kihelkonnas (Tamme-Lauri, Jakobi ja Mäe-Lehtsoo tamm).

Eesti kõige jämedama tamme kohta on teada mitmeid rahvajutte. Tamm olevat nime saanud Tamme-Lauri talu järgi.

Üks legend pajatab tammes elanud tulevaimust Lauritsast, kes olevat ümbruskonna taludele saatnud õnnetusi, aga vahel sekka ka

head teinud. Kohalik teadjamees Artur Randmäe jutustas, et tamm olevat kasvama läinud vankri aisast, mille Rootsi kuningas maa sisse löönud. Kuningas olevat andnud lubaduse, et kui puu kasvama läheb, tuleb ta Eestisse tagasi.

Tamme-Lauri tamme on graafikas kujutanud Võrumaa kunstnik Viive Kuks.

Jakobi tamm

Kuni 1997. aastani, mil puu sai välgutabamuse ja süttis põlema, kasvas Urvaste vallas ka Eestis jämeduselt teisel kohal olev Jakobi tamm. Tamme tüvekõndilt avastati üliharuldane seeneliik krookustorik. Seetõttu on Jakobi tamme vare nüüd kaitse all kui haruldase seeneliigi kasvupaik.

Legendi järgi olevat ka Jakobi tamm läinud kasvama Põhjasõja ajal maa sisse torgatud **Karl XII** tammekepist. Kuningas oli ütelnud, et kui tamm läheb kasvama, saavat ta kord siia tagasi tulema.

Kuninga tamm (Jakobi tamm)

Kui sügisel mõnel vaikselt tuuletul neljapäeva õhtul või ööl Sälgusmäel juhtud kõndima, kuuled tasast summutatud oigamist. Astu järsule kruusaaugu servale puude alla, kõnni mäe lõunaserval kulgeval teel, seisatu järsakul oja ääres, mine soode ja metsade poole suunduvale kitsale seljandikule või viibi kingul madaldunud kausitaolise süvendi põhjas, kus sammaldunud katusega Tiidu Esä tarekene lõmitab. Murule langenud sügislehtede kattedest tungivad läbi tasased oiged ja tõusevad sumeda pilvise taeva poole. Need on matmatult mäekülgedele jäänud langenud sõjameeste valgeks pleekinud luud, mis kunagi ammu olnud kannatusist oigavad ja verevaeva mälestavad.

Sälgusmäeks kerkiva pikliku kruusaseljandiku harjalt tõusvate põlispuude ladvad paistsid kaugele üle soistunud padrikute. Neid läbivad ojad suundusid laialdaste soode poole. Nagu tümad sood, nii

olid ka ulatuslikud laaned läbimatud ning moodustasid kogu õhtukaarel ületamatu kaitsevali. Juba väga ammu, unustatud aegadel oli vajadusel seljandikult pelgupaika otsitud. Katkendlikud mälestuste riismed sellest olid udused ja ebamäärased. Üks mälestuspilt oli järgmine:

Ülekaalus olevale vaenlasele vastupanu osutanud väesalk oli pimeduse saabumisel end vastasest lahti kiskunud ja taandunud. Teejuhi saatel viletsaid radu mööda Sälgusmäele jõutud, oli seal kiiruga kaitse korraldatud: seljandiku lõunapoolsele madalale küljele kraav kaevatud ja muld kõrgeks valliks kuhjatud. Aga teele jäid jäljed. Koeravaistuga jälgijad olid varsti kannul ja kihutasid vallist üle.

Kui lühikese ägeda lahingu tulemustes enam mingit lootust ei paistnud, suutsid paar lähemat kaaslast pealikkude veenda enda päästmiseks võitlusväljalt lahkuma ja taanduma. Seljandiku järsk vastaskülg selle all voolava ojaga takistas vaenlasele juurdepääsu ning märkamatult laskusid lahkujad sealt alla ja hakkasid ojasängi mööda vastuvoolu kiirelt eemalduma. Kõval kruusasel põhjal astuvatele hobustele ulatus vesi kohati kõhuni. Nii liikusid nad jälgi jätmata hommikupoole, kuni võitluskisa vaibunud, väljusid ojast ja tõusid paremale jäävale lamedale kõrgendikule ümbrust vaatlema. Lõunasse laius ulatuslik soopadrik, hommikupool näis maapind tõusvat. Silm ei tabanud ainsatki suitsu, sest inimesed olid metsapadrikuisse tõmbunud ja hoidusid vaenlase kartusel lõket süütamast.

Ainsaina pääsnud, tundsid nad kaaslaste toodud ohvrit oma südame-tunnistusel rõhuvat, nagu oleksid teised ainult nende päästmiseks langenud. Aga just nii oli vaja olnud. Kaaslased teadsid, keda päästma pidid. Rusutud meeolus mehed olid sünged ja sõnakehavad ning põrnitseisid omaette. Tugevalt hõbetunud meeukohtadega vanem mees ümises rohkem enesele kui teistele kuuldavalt:

„Kadunud on see maa Rootsi kroonile. Kas tõuseb enam võim, mis ta tagasi võidaks?“

Tammeoksast laasitud tugevale tükikale nagu kepile toetudes silmitses aga noor pealik ümbrust ja jäi siis mõttessevajunult

omaette. Kaaslased teadsid, et ta nii harilikult iseenesega aru pidas ega segamist sallinud. Nad ootasid vaikides. Järsu nõksatusega pea tõstmine näitas, et ta mingile kindlale otsusele oli jõudnud ning oma alalise rahu tagasi saanud. Pealiku rasked endaga võitlemise hetked polnud kaaslasile mingiks uudiseks. Kõige tõsisemale olukorrale alaliselt otse silma vaadates oli ta end harjutanud valitsema ja olukorra peremeheks jääma inimesena, kes kunagi enesekindlust ei kaota. Vihmast pehmeks leotatud maapinda vajutatud tükikat kõrgele pea kohale rebides raksatas ta selle järsult nagu vihas nii suure jõulise hooga tagasi maha, et see nagu teivas püsti seisma jäi. Kätt lahti laskmata, kauge nägemuse ilme silmis, kostsid nagu sajatust või töotust loitsivad hammaste vahelt sisistades välja surutud sõnad: „Kui see oks siin kasvama läheb, küll siis kord ka aeg saabub, mil need kaotatud maad Rootsi kroonile tagasi tulevad ja jäävad!“

Ümberseisjail ei sobinud vastu vaidlema hakata. Nad vaatasid talle vaikides otsa. See peaks küll lausa ime olema! Millal enne on tammeoks kasvama hakanud! Ega tamm pole paju, mis maasse torgatult võrseisse pakatab ja see tammeoks löödi maasse koguni latv ees. Ime, lausa ime peaks siis küll sündima! Kuid imesid ei juhtunud enam. Kuulu järgi oli neid küll vanasti esinenud, aga need ajad olid möödas. Neist teati ainult rahva mälestustes, kuigi keegi ise polnud ühegi ime tunnistajaks olnud. Nad mõistsid üksteist sõnagi lausumata ega hakanud oma mõtteid pealikule avaldama. Igal neist oli iseendaga küllalt tegemist.

Pealik istus sadulasse ja hobune hakkas astuma. Kaaslased järgnesid ta eeskujule... Tükk aega takistamatult liikunud, kohtusid nad teel vaenlase suurema rüüstesalgaga. Kohalike elanike hulgast värvatul elatanud maakaitsjal jäi vana kurnatud hobune teistest maha ning ta suutis end teelt metsa pöördumisega tagaajajate käest vaevu päästa, kuid ei kohanud kaaslasti enam kunagi.

Rasked ajad saabusid rahvale.

Üle maa käisid üheksa häda ja kümme nuhtlust. Võitlusväljadel pidasid varesed ja kaarnad võidupidu. Rüüstesalkade teed tähistasid mustavad ahervared ja tuhahunnikud. Kus näljast ja katkust veel

midagi puutumata jäi, säält võtsid maal ringi uitavad sissisalgad viimase. Raske katsumise alla langenud maale langes surmavari.

Aga kõik möödub kord. Aeg tõttas edasi linnutiivul.

Kartlikult ja ettevaatlikult hakkasid viimaks vähesed ellujääjad pelgupaikadest jälle tagasi oma eluasemeile ilmuma ja ahervaremete ümber tuhahunnikute asemele peavarje üles kohendama. Peninukid ja sissid olid tagasi tõmbunud. Arglikult tõusid tuhahunnikute kohal uued lootused. Taas roogiti võsastunud põlde, süüdati kütisetuled ning soetati uut alemaad. Varsti pistis orasenina end mullast välja.

Jahimaaks piiritu laas, koduks karu poolt mahajäetud koobas, oli elatanud kunagine maakaitsja oma turjale ainult hulk aastaid olevaile lisaks korjanud.

Metsa taga hommikuse ao ahetades ärkas ta külmavärinast, läks jõi ojast ja jäi valgenemist ootama. Väikese valgega üles künkakesele ümbrust vaatlema tõusnud, näis koht talle korruga kuidagi tuttavana. See oli madal kitsas seljandik keset laialdast võsa. Künka harjal sahistas tuul haralise võraga noore tamme koltunud lehti. Puu ulatus pikkuselt tublisti üle mehe pea. Ta tundis koha ära.

Kohanud läheduses inimesi, jutustas vana neile loo kasvama läinud laasitud ja latvapidi maasse torgatud tammeoksast, sest sellega oli tõend antud, et ka pealiku lausunud töötus Rootsi-aja tagasipöördu misest täide läheb.

Ja inimeste lootused tõusid ühes latva päikese poole sirutava tammega keset tuuli ja torme: rajus, pakases ja hallaöodes.

Palju inimpõlvi näinud, on ta aja jooksul kasvanud haruliseks, tugevaks ja auväärseks. Ta latv püüab taevavälgud ja piksenooleid. Õõnsaks põlenud puutüvi kumiseb koputamisel kõminal vastu ja oksaaukudes pesitsevad linnud tõusevad ehmunult lendu. Aga vana puu püsib, vaatab aastasadu tagasi möödunud inimpõlvedele, vaatab tagasi nende eelkäijaile ja lootused seovad mineviku tulevikuga parema homse ootuses. Sest kui püsib puu temasse kätkenud lootustega, siis peab püsima jääma ka ta rahvas. Ta kannab ladvas oma rahva lootusi ja peidab juurte alla tema salajasi igatsusi tänasest

paremale ja lootusrikkamale homsele. Ta seob sindki su rahva ja tema minevikuga. Aga kui sa kaotad sideme minevikuga, oled nagu juurteta puu, mida iga tuul ümber tõukab. Nagu tamm kasvamiseks oma jõu ammutab teda kandvast ja toitvast mullapinnast, samuti pead sina oma minevikust enesele elujõu ammutama, ega tohi sellest kunagi lahti lasta, et mitte kaduda või hävida.

Kohaliku rahvajutu põhjal ümber jutustanud Peeter Lindsaar; saadetud Elli Omlerile 30.01.1973; pärijatelt katkendi avaldamiseks nõusoleku saanud Riina Ermel (2010)

Sälgusmägi jaanitulepaigana

Minu sünnikodust umbes kolme kilomeetri kaugusel Tiidu külas asuvat Sälgusmäge teatakse Põhjasõja lahingupaigana.

Rahvasuu räägib, et mägi olevat tekkinud sõja ajal sõdurite kuuehõlmas kokku kantud mullast. Vanaisa teadis rääkida, et Sälgusmäel olevat olnud vanasti eestlaste kindlus, milles asuvasse suurde koopasse läinud rootslaste eest varju mitusada eestlast ja kaks emaeslit. Vaenlased teinud aga koopasuule tule ja kõik seesolijad lämbusid. Kevadel lumesulamise ajal olevat kuulda oigeid ja karjeid. Sealsest kruusaaugust on leitud inimeste luid.

Lapsepõlvemälestustes kangastub mulle Sälgusmägi eelkõige jaanitulepaigana. Mäletan, et mägi oli kaetud okaspuumetsaga, üle mäe viis tee lagedale platsile, kus tehti jaanituld. Igal jaaniõhtul kogunes ümbruskonna rahvas Sälgusmäele. Nii meiegi pere vanad ja noored. Kohalik noormees Mäekuningas, kes oma emaga mäeveerul elas, oli varakult kogunud tule jaoks materjali. Jaanituli oli võimas ja seda oli näha kaugele. Üheskoos lauldi, mängiti ringmänge, katsuti rammu. Suure tantsuplatsi keskel istus pillimees, võludes oma akordionist rahvalikke viise, mille saatel jalga keerutati. Polkat tantsisid kõik. Nooremaid meelitas kiik – mida uljamalt poisid hoogu andsid, seda valjemini tüdrukud kiljusid. Öhtuhämaruses läksid noored metsasügavusse sõnajalaõit otsima. Ei ole teada, kas keegi seda ka leidis, kuid ka helendavate jaaniussikeste pihus hoidmine oli imeline elamus. Hiljem olen kuulnud, et armunuid tõmbas orus

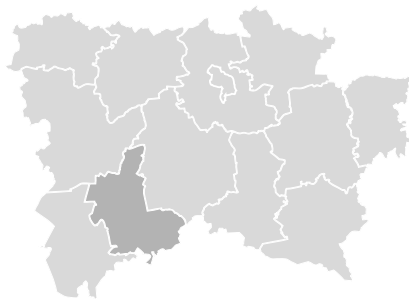
allapoole kasvanud okstega „armukuusena” tuntud suure kuuse juurde, mille all oli mõnus istuda, linnulaulu kuulata ja tulevikuplaane pidada.

Vanarahvas teadis rääkida, et Sälgusmäe sisse, kõige suurema kivi alla, olevat peidetud rahapada ja keskööl võib kuulda rahakõlinat. Küll mehepojad on proovinud aegade jooksul kivi liigutada, aga rammust on jäänud puudu.

Minu vanaisa oli kuulnud siiski ühest mehest, kes nõidusega oli kivi liigutanud, rahapaja leidnud ja selle ära peitnud, sest ei tahtnud raha vaestega jagada. Küll oli aga ahne mehe ehmatus suur, kui hommikuks oli kuld muutunud saepuruks.

Aastakümneid hiljem vennaga Sälgusmäge küllastades meenusid need ammukuuldud lood, aga mägi tundus nüüd hoopis madalam kui lapsepõlvemälestustes.

Üles kirjutanud Ere Raag (1984)

VARSTU VALD

Krabi kandi

on kuulsaks teinud Paganamaa oma ilusa looduse, järvede rohkuse ja muistenditega Vanapaganast.

Kikkjärve silla ehitamise lugu

Vanapagan tahtis üle Kikkjärve ehitada kivist silda, kuid see ei õnnestunud. Silda tahtis ta ehitada sellepärast, et ümber järve oli tülikas Lätist Eestisse tulla. Vanapagan hakkas tööle keskööl, et teda ei tülitataks. Nurmedelt kivide korjamine võttis aga palju aega. Jõudes Kikkjärve lähedusse ühe mäe ligidale, kuulis ta kukelaulu. Vanapagan kiirustas ja tal lõhkes püksiharu, kuhu kogutud kivid kukkusid välja Vorotkamäele. Ka praegu on veel kivid sääl alles – Vorotka kivid.

Sellel rahvalool on ka teine versioon, mille järgi olid Vanapaganal kivid põlles. Kui kukk laulis, ehmus sillaehitaja ja kivid kukkusid järve ning sellest sai Kuresaar (asub praegu Lätile kuuluvas osas).

Kikkjärve nimi on saanud sellest, et kikas (nagu võru murdes kukke nimetatakse), oli üle järve silla ehitamise takistajaks. Teatavasti kartis Vanapagan vätku ja kukelaulu või kiremist. Kikkjärve keskosa on natukene kitsam, mõlemapoolsel kaldal ulatuvad lühikesed neemed järve, niipalju oli Vanapagan jõudnud valmis ehitada.

Jutustanud Voldemar Kiinoja, üles kirjutanud Evi Taal (2010)

Võru poolt tulles ja Matsi ristteelt paremat kätt pöörates jõuab tõttaja mäele, mida hallidest aegadest alates Hõoramäeks on kutsutud.

Hõoramäest alla laskudes viib tee Mustajõeni ja sealt edasi

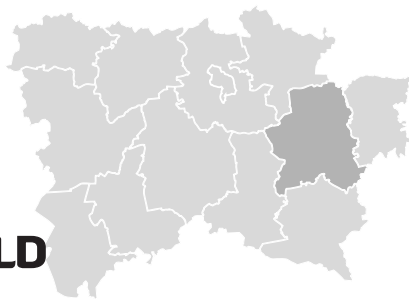
Vana-Roosa mõisani. Tee nagu tee ikka ja mägi nagu mägi ikka, kui selle jalamil, tumeda veega Mustajõe hõlma all, ei asuks üks salapärane allikas. See läte on pannud rahva lugusid pajatama ja ihud hirmuvärinaid tundma.

Kord varahommikul läinud piimavedaja sama teed pidi Roosa mõisa poole. Läinud nii vara, et lindudelgi polnud veel laule noka vahel. Jõudnud piimamees lätte lähedale, kui tal järsku seisnud valgetes riietes mees tee peal ees. Hobune hakanud hirmsasti perutama ja kartma ning piimavedaja kartnud veel rohkem. Ruttu keeranud mees hobuse ümber ja kihutanud tuldud teed tagasi. Valgesse riietunud mees aga kadunud lättesse.

Kummaline ja ennenägematu lugu juhtunud kord Vana-Roosa mõisa kutsariga, kes, olles hobuse sörkjooksule nõotanud, uhkelt Hõoramäest alla veeres. Öö oli kuuvalge. Jõudnud mees suksuga Mustajõe udulinikusse, kui järsku ilmunud lättest tantsusammul liikudes valgetes riietes inimene, kes heledasti laulnud: „Kuu paistab kõrgest ja surnu seisab sirgest.“ Nõnda lauldes ja kepseldes läinud ta üle tee ja oligi kadunud. Oli ta mees või oli ta naine, sellest ei saanud kutsar selgust. Kibekähku sundinud külamees hobuse traavile ja sõitnud vankri koliseses ja ise värisedes mõisa poole.

Räägitakse, et Matsi ligidale Krigulipallu on maetud suur rahapada, mis ääreni kuldmünste täis. Need olla sinna peitnud rootsi sõjamehed, kes Põhjasõja ajal kabuhirmus ja kiirustades venelaste eest pagesid. Kuna katel oli suur ja rahad rasked kaasa tirida, kaevati mündipada sügavale Krigulipalu liivsesse pinda, et paremate aegade saabudes varale järele tulla. Räägitakse, et pimedatel öödel on Krigulipalus nähtud liikumas üht laternaga mehikest, kes vanade mändide all siin-seal kaevab, ise sealjuures kurja sajatades. Veel räägitakse, et eriliselt pimedatel öödel on Krigulipalus nähtud kirkalt helenduvat kuma, mis möödakäijaile silma on hakanud. Lähemale minnes kuma kaob ja Krigulipalu mattub pimedusse. Nii räägitakse.

Vanarahva juttude põhjal üles kirjutanud Merike Kender (2010)

VASTSELIINA VALD

Loosi mõis (saksa keeles Lobenstein)

Loosi mõisa ajalugu ulatub aastasse 1841, kui parun G. von Liphard mõisa asutas. Nime päris mõis ilmselt kohalikult kültalt, millele saksa keeles anti uus kuju. Eestikeelseks mõisa nimeks kujunes varasem talunimi.

Kõrgele ojaveerule ehitatud kahekorruselise kivist häärberi juurde rajati park ja viljapuuaed. Munakivisillutisega hoovi ümbritsesid laagerkastellina kivist aidad-laudad-karjaköök-moonamaja. Hoone otsaviiludel ilutsesid punasest tellisest kellatornid, mille helin kostus kaugele, jagades päeva töö- ja söömaegadeks.

Alt orust pumpas vesioinas vee mõisasse. 1860. aastal ehitati orgu mõisaveski, millest saadi ka puhast joogivett, sest ojas ja veskijärves oli rohkesti allikaid.

1935. aastal tabasid Loosi valda erakordsed rahe hävitustööd ning tormi- ja äikesekahjustused: enam kui kümnel talul hävisid rukki-põllud, tormikeeris tõstis elumajal katuse ja purustas hooneid, vihm viis sildu ja lõhkus Loosi mõisa veskitammi (*Postimees*, 24.06.1935).

Veskigi on ammu hävinud, näha on vaid veskiase. Mõisahäärber hävis 9. juunil 1943 tulekahjus. Vähem kannatanud häärberi põhjatiib remonditi ning ruume kasutati korteritena ja rahvamaja saalina. 1948. aastal koliti endisesse mõisahoonesse ka raamatukogu. 1960. aastal ehitati vanale alusmüürile kogu ulatuses tänaseni säilinud hoone.

Kääbastepalu

Loosi mõisa ligidal on suur männimets, mida kutsutakse Kääbastepaluks. Vanarahvas teab rääkida, et palu sai oma nime

sellest, et Rootsi sõja ajal olevat sinna maetud palju inimesi. Männikus teatakse olevat ka kullakeldrid. Kuigi nii mõnigi mees on seal kaevamas käinud, ei ole keegi sealt kulda leidnud.

Vanarahva juttude põhjal üles kirjutanud Kaja Kalda (2010)

Piusa legendid

Kaunis ja kääneline Piusa jõeke meelitab kallastele jalutama ja jõeale süstamatkale. Kui tahad kuulda muistseid lugusid, peaksid valima esimese võimaluse.

Jõgi kohiseb salapäraselt ja kallastel kasvavate puude lehed sisistavad ammuseid lugusid. Tule vaikselt, kõnni ja kuulata. Võib-olla vestab sulle juttu väike, peaaegu nähtamatu linnuke, aga võib-olla hoopis end humalalehtede vahele peitnud Piusa vetepiiga.

Vastseliina linnus

Vanu linnusemüüre valvab Lossiisand, keda visamad ja julgemad võivad igal seitsmendal jaaniööl kohata. Kui kaua ta veel lossivaremeid valvab, ei tea keegi, võib-olla ta isegi mitte.

Risti imettegevast jõust on kuulnud kõik, kes Vastseliina sattunud. Kõiki vanu lugusid võivad kuulda ja kuulata need, kes oskavad kuulata, jalutades Vastseliina linnusevaremeist mööda jõekallast allapoole. Isegi päikeselisel päeval on kuulda salapärasest sahinast ja sosinat.

Vastseliina linnusest umbes kilomeetri kaugusel idas on oma pärane kõrge kuppel **Kunnmägi**. Selle mäe olevat Vene sõjamehed oma mütsidega kokku kandnud, et sealt vaenlase linnust kahureist pommitada. Kunn tähendab lingu viskekivi. Teised teavad rääkida, et sinna on maetud langenud sõdalased ja seejärel on kungas kõrgeks kuhjatud.

Õige varsti jõuab matkaja **Paabu müürini**. Siin olevat kunagi üks sulaspõis palaval suvepäeval jökke kukkunud, nii saanudki müür Paabu nime.

Tiisleri veski juures paistab läbi lepiku **Kurja müür**. Siin olevat kunagi ammu-ammu keegi Peeter Kärсна tõuganud armukadedusest naabrimehes Sauli müürilt alla. Mees oli kukkumisel viga saanud ning uppunud. Sellest ajast peale olevatki hakatud seda paljandit Kurja müüriks kutsuma.

Kalmetumäe paljand on 14 meetrit kõrge. Siin on kaldaallikad uuristanud ulatuslikke koopauid, kus inimesed varjasid end veel Teise maailmasõja päevilgi. Kalmetumäe oru perv peab aga pärimuse järgi olema Põhjasõja-aegne matmispaik. Siit olevat mitmel korral leitud inimese luid.

Jõksi müüri vastaskaldal asub **Päevapööramise** ehk **Hobuseseljamägi**. Wiedemanni raamatus (1876) on kirjutatud: „Nelja versta kaugusel Vastseliina lossist Hinniala külas on „päiwapöramise mägi“, mille peal varem ohvreid toodi ja päikese poole palvetega pöörduti. Muistend räägib, et jumalaema olevat sellele mäele roninud, sõel peas ja ämber vett käes, külaelanikud aga olevat ta ära ajanud ning ta olla siis Vene linna Petseri läinud, kus ta ehitas kiriku.“

On võimalik, et Päevapööramise ja Hobuseseljamägi on sama mäe nimed. Naaberküla Tellaste elanik Paul Tint on rääkinud, et ei tea kombetäitmistest Hinniala külas, aga mäletas, et kevadel lihavõttepühade ajal päikesele kuhugi ohvriande viidi. Kuhu, seda talle, noorukile, ei öeldud.

Ühe muistse sõja ajal ratsutasid kolm sõjameest ja üks ratsanikuta hobune alla jõeorgu, erkpunane päikesetera veel vastaskalda kuuselatvades, all pehme ja turvalisena näiv hallvalkjast jõeudu. Väsinud hobused ja väsinud mehed, Alo neist kõige noorem, Vana-Kaspar ja Lemmetõiv. Nad olid kõvasti võidelnud ja põgenenud tagaajajate eest, kihutanud läbi tundmatute metsade ja põllulappide, teid pidi ja läbi võserike. Nüüd, kui vaenuvägi veeres võidukalt üle maa ja külad põlesid, tugevamad linnusedki langesid üksteise järel ning külvati täis surma ja soola, et võidetute maal enam midagi ei tärkaks. Polnud nüüd ehk metsikud jõeorudki põgenejatele pelgupaigaks? Kuhu sa

põgened, sel segasel ajal ei osanud ju arvata, kel reetjahing rinnus või kes lüüasaanud sõdalasele omaenese madala katuse all kaitsevarju ja leivapalukest pakuks. Nii nad siis tulid, kolm ratsanikku hobustel ja üks võõras hobune visalt kannul, äsjakaotatud lahingu kära veel kurdistavalt kurgus, rasked kasutud kilbid aupärast seltsis, vaenlase verest rasked mõõgad tupes, Piusa metsikuvõitu oru kõrgele kaldale. Kaspar oli raskelt haavatud. „Et minu silmad veel Piusatki näha saavad“, ühmas ta endamisi. Ja lisas: „Ja surm ratsutab meie kannul sessamas tühjas ja verises sadulas.“ „Surmani on veel aega“, arvas Lemmetõiv, täies meheas tugev mees. Heideti puhkama. Õhk oli täis salapära. Võõras hobune tõstis äkki pea ja hirnus alla jõeoru poole, just nagu kuuleks ta alt Piusalt kellegi tuttavat kutsumist. Alo oli laagri valves, kuulas salapäraseid hääli ja huikeid. Silm ei seletanud kolme sammu kaugusele. Olid ainult hääled. Lemmetõiv keeras külge ja pomises midagi, Vana-Kaspar ei liigutanud end sugugi. Alo tõusis ja puudutas teda. Vana Kaspar oli läinud. Alo pani Kaspari mõõga talle rinnale, nagu võiks vanal Kasparil seda veel vaja minna. Ka kilp pidi sellel ööl sõdalase käeulatuses olema. Hommiku-hahetuses oli võõras hobune kadunud, otsekui oleks õhku haihtunud või siis mööda püstloodis punakat liivakivimüüri üles süngesse metsa pagenud. Mehed ei otsinud teda. Nad löid taelast tuld ja süütasid põletusmatuse riida kõigist neljast küljest. Peagi tõstis vägev tumenev suitsusammas pead ja näitas hommikuheledal taevakummil nagu suur osuti kohta, kus põgenikud oma väsinud kaaslasele viimast au andsid.

Mis edasi sai, pole teada. Kas Lemmetõiv ja Alo pääsesid Piusatagustesse mägedesse, kus samblased männimetsad nagu hea ja turvaline vaip summutavad ratsude kabjalööke ja laotuvad laialt põgenike ette ja taha?

Sest ajast kummitavat udustel öödel Piusa madalatel rohelistel luhtadel nägematud hobused ja norskavad seal kui sõjaratsud muistegi. Ning mõni teeline nägevat udus ka ratsude vaevu aimata-vaid kontuure, kas siis Hobusemäe jalamil või mujal.

Kõige hiljem ehitatud **Laanemäe veski** (valmis 1937) juurest umbes 150 meetrit allavett on veepiiril üks suuremaid rändrahne. Siit edasi

jõuame ürgoru kõige ürgilmelisemasse osasse. Jõesängi puistatud kivikülvidel vahutab karestikuvesi. Põlisokasmetsas vahelduvad tõusud ja langused. Nielenderi ehk Korsa veskipaisu ületades siirdume jällegi vasakule kaldale. Jõelammil näeme omapärast **Kukumäe küngast**. Rahvas teab rääkida, et muiste olevat siia väepealik maetud.

Nagu näha, on kogu Piusa-äärne salapärane ja huvitav, et selles veenduda, tuleb oma silmaga vaadata ja kõrvaga kuulata.

Võimalikule matkamarsruudile mõeldes kirjanduse ja vanarahva mälestuste põhjal üles kirjutanud Tiiu Pihla (2010).

Kasutatud kirjandus:

Ivask, A., Hillep, E. Piusa kaitsealal. - Tln., 1973;

Gustavson, H. Igal kohal oma lugu. - Tln., 1981;

Maripuu, A. Jõgi ei peatu kunagi. - Tln., 1984;

Altoa, K. Vastseliina piiskopilinnus: töid kunstiteaduse ja -kriitika alalt. 2.- Tln., 1978;

Sarv, H. Ilmamägi ja Päevapööramise mägi. - Eesti Loodus, 1985, nr 2.

Vastseliina rändrahn

Vastseliina vallas Püttsepa talu lähedal asub suur kivi, mida kutsutakse Vastseliina ehk Püttsepa rändrahnuks. Räägitakse, et kivi olevat sinna toonud Vanapagan kunagi enne jüripäeva ja nii olevat kivi juures eriti sel ajal kuulda hirmsat mürinat ning mulinat. Arvatakse, et Vanakurat keedab seal tõrva. Seda selleks, et kui juhtumisi peaks keegi tahtma kivi paigalt nihutada, siis tõrvab Vanapagan ta üle.

Kord olla üks karjane roninud kivi otsa ja kivi hakanud seepeale koledasti mürisema. Varsti jäänud karjus haigeks ja surnud. Sellest ajast peale ei julgeta kivile ronida.

Rahvajutu üles kirjutanud Lea Lillemets (2010)

Vastseliina kants ja neitsite laul

Vene-Liivi sõdade ajal oli suur Vene vägi tulnud Pihkvast ja Irboskast Vastseliina kantsi vallutama. Kantsi vähesteks, kuid tublideks kaitsjateks olid ka kõik kindluse naised. Nende hulgas olid kümme vahvat ja ustavat neitsit, kelle käe läbi olid saanud surma nii mõnedki tähtsad Vene väepealikud ja juhid. Võitluse käigus langes kaitsjaid nii sees- kui väljaspool kindlusemüüre ja kui kindluse kaitsjatel ka söök-jook otsa lõppes, olid nad sunnitud põgenema. Kuid kümme neitsit ei põgenenud, vaid taganesid ühte sügavasse koopasse, kus asus maa-alune kirik.

Ründavad venelased olid aga arvulises ülekaalus ning viimaks vallutasid ning hävitasid Vastseliina kantsi. Umbes 30-40 meetri kõrguse ja osaliselt 5-8 meetri paksuste seintega kantsi vallutamine sai venelastel võimalikuks suuresti tänu paljudele suurtükidele. Et algselt polnud kahurite paigutamiseks kõrgemat kohta, andis venelaste pealik oma meestele käsu kanda oma rüpega kaugemalt maad ja kuhjata see mäeks. Umbes 400 meetri kaugusele valminud kõrgemale künkale tõidki venelased oma suurtükid ning kümme päeva kestnud pommitamisega purustati nii kindlusemüürid kui kirik, kus varjasid end kümme neitsit. Venelased matsid neitsid elusalt ühte salakäiku.

Varsti pärast seda olla igal aastal Jaaniööl kell kaksteist kuulda selle koopa suu ees kümne neitsi lauluhääl. Kuid mitte igaüks ei saanud seda kuulda, vaid ainult need, kes olid süütud tüdrukud – neitsid. Kes neist kuulis laulu, sai sellel või teisel aastal mehele ja võidi saada ka endeid, kui õnnelikult või õnnetult kellelgi edasine elutee läheb. Ei tohtinud neitsite laulu kuulama minna, kui teati, et ei täideta neid nõudeid. Vastasel juhul ilmnes mitmel kuulajal eriskummalisi hädasid – kollitused, hirmutused jne. Arvati, et kui kuulama mindi ainult lõbu või huvi pärast, mitte sihi pärast, jäädigi haigeks või saadi mingi viga külge. Ainult need, kes läksid süütu neitsina, kuulsid kõik laulu ja nendega ei juhtunud midagi. Võisid kuulda ka need emad, kellel oli viimane laps tütar ja kui see oli meheleminekuealine, võidi minna jaaniööl varisenud koopasuu ette kuulama oma tütre tulevikku. Iga ema pidi aga laulu kuulama minnes kindel olema, et ta tütar süütu neitsi oli. Kõige rohkem said kannatada emad, kelle

tütar polnud neitsi ega hingeliselt puhas. Ainult süütute neitsite emad kuulsid laulu.

Neid, kes kümne neitsi laulu nalja pärast kuulasid, ei saanud ravida muidu, kui pidi maarjapäeva öösel minema kantsi juurde ning seal palvetama. Kui haige väga südamest palus, siis hakkas ülevalt kantsi müürilt tilkuma mett mesilasperelt, kes olid sinna asunud peale kantsi vallutamist. Kui haige sai veidigi seda mett süüa, sai seepeale kohe terveks.

Nii ennustati jaaniööl maa alt kuuldava neitsite laulu järgi tulevikku süütutele neitudele veel pikka aega.

V. Rannaste ja J. Bergi 1937. aasta üleskirjutuse ümber jutustanud Lea Lillemets

Linnasjärve nimetuse tekkimine

Kord elas kubjas, kelle nimi oli Linnas. Ta oli kuri talupoegadele ja kohtles neid julmalt. Talupojad katsusid temast lahti saada. Nad võtsid Linnase kinni ja viisid ta järvele. Enne uputamist ütles Linnas: „Tehke minuga mis tahate, aga minu valget kasukat ärge leotage!“ Tema palvet ei täidetud. Sellest ajast peale saigi selle järve nimeks Linnasjärv.

Pärast Linnase uputamist ei julgenud keegi Linnasjärvel lootsikuga sõita, sest räägiti, et seal elavat suur kala, kes lükkavat sabaga lootsiku ümber.

Linnasmäe naabruses asub Kirikumäe järv.

Jutustanud Arusalu Meeta, 62 a., üles kirjutanud Aave Sokk, Tsiistre 7-a. Kooli V kl. õpilane (1957).

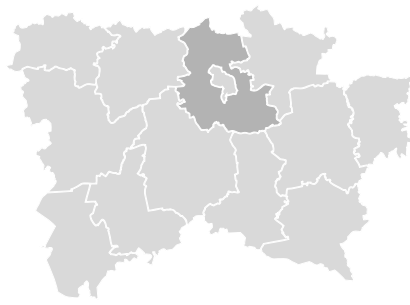
Võrumaa Muuseum, VK_1343 Ar.526

Kirikumäe nimetuse tekkimine

Vanasti olivat Kirikumäe järve idakaldal mäe otsas olnud katoliku kirik. Sõja kartusel peidetud kellad järve, kus need praegugi asuvat. Vanad inimesed räägivad, et mõnikord need kellad järve põhjas helisevat. Tuli sõda ja kirik hävis.

Kiriku järgi hakatigi järve Kirikumäe järveks ja mäge Kirikumäeks nimetama.

*Üles kirjutanud Hans Süving, Tsiistre 7-a. Kooli VII klassi õpilane (1957).
Võrumaa Muuseum, VK_ 1343 Ar.526*

VÕRU VALD

Kasaritsa kandi tuntumad kohamuistendid

Verijärve nime saamise kohta

rääkis ema mulle 1980. aastate paiku lugu, mille sarnane on kirja pandud ka raamatus „Rõuge kihelkond: paigad ja pärimus“, (Tartu, 2001). Erinevus seisneb selles, et ema jutus sõitis kutsar koos tõlla ja kurja mõisahärraga pervest alla järve, mille järel värvus vesi veripunaseks.

Seega on minu variant järgmine:

Uue-Kasaritsa mõisahärra, kes oli tuntud oma julmuse poolest, sõitis Vastseliina poolt tõllaga. Kutsar märkas, et kuri härra oli suikuma jäänud ja juhtis tõlla koos hobustega kõrgest pervest alla. Kõik said surma ja järve vesi muutus verest punaseks.

Marinamäe pettäi on praegugi alles, aga minu lapsepõlves kuulnud variant on selline: vaene naine Marin viis teri kühveldades näljastele lastele toiduks väheke vilja kaasa. Varguse ilmsikstulekul maeti Marin kaelast saati maasse ja künti pea otsast. Samasse kohta kasvas hiljem männipuu. Raamatus „Rõuge kihelkond: paigad ja pärimus“ jutustab sama lugu Hildegard Tolga, kelle elukoht on Marinamäe pedäjäle väga lähedal ja kes arvatavasti teab rahvajutu õigemat varianti – nimelt tema mälestustes ei olnud Marin varguses süüdi.

Ma ei mäleta, kelle käest mina seda lugu kuulsin, võimalik, et oma lapsepõlve naabritädi Aino Stalde käest (kes on eelnimetatud raamatus mainitud hea jutustajana ja kellel on veel praegu ligi 90-aastase eluea juures hea mälu ja positiivne suhtumine rahvaluule kogumise suhtes).

Kasaritsa piirkonnas on ka **Kaasjärv**. Noorpõlves käisime koos sõpradega seal ujumas. Kord tõid poisid järvepõhjast välja kirsasaapa ja ütlesid, et seal on põhjaläinud lennuk. Ma ei tea, kas see on tõsi või mitte, sest ma pole hea sukelduja ja ausalt öeldes oli isegi ujuda seal hiljem kõhe.

Järve põhjas asuva lennuki kohta veel teinegi lugu, kuigi hoopis teisest piirkonnast. Töötasin aastatel 1989-1992 Haanja külaraamatukogus. Tol ajal levis jutt, et „metsavahi poisid“ leidsid Plaani järvest lennuki. Poisid olid päikesepaistelise ilmaga järvel paadiga sõitnud ja näinud läbi selge vee järve põhjas lennukit. Need „metsavahi poisid“ olid minu mäletamist mööda kaksikud ja õppisid tollal ehk 6.-7. klassis.

Üles kirjutatud Tuuli Eksin (2010)

Meegomäe nimesaamise lugu

Räägitakse, et Rootsi sõja ajal saanud siin surma rootsi kindral Meego. Ta olevat maetud kõrge mäe otsa ja hauda pandud kaasa palju raha. Kindrali nime järgi hakatud mäge kutsuma Meegomäeks.

Rahvajutu üles kirjutatud Ere Raag (2010)

Kirikukella lugu

Melza ja Zopa küla all oli lage nurm, mille keskel kruusaaug. Selle kruusaaugu kohal oli enne kirik olnud. Sõdade ajal tõi rahvas kirikutornist kella alla ja peitis Navi järve, mis Zopa küla all. Iga suure püha keskööl andis kell vagusalt oma häält kuulda. Siis aga, kui kella taga otsiti ja pootshaak külge puutus, helises kell viimast korda. Kell kadus ega kuulutanud oma häält. Järv aga muutus seejärel pühaks - ei sureta ühtegi elu enda sisse. Kahel pool kallastel elavad perekad külad, aga uppumine on teadmata, nii kaugele kui mälestus ulatub. Et kirik on olnud, pole tunda, aga kindlasti olid järve kaldal kalmed, matmise koht, sest kündmisel tuleb surnute luid nähtavale. Järve õhtupoolsel kaldal oli ohverdamispaik, kuhu esivanemad uudseviljast ja lihast ohvreid viisid.

Raiste küla vaatamisväärsusteks on kaks põlispuud, mis on võetud üksikobjektina riikliku looduskaitse alla.

Endise Võru-Tartu maantee ääres kasvab kaks mäнди – **Jõorte pettäi** (übermõõt 2,5 m, kõrgus 15 m), Parksepa Keskkoolist 0,5 km Tartu pool ja **"Rahapettäi"** (übermõõt 2,6 m, kõrgus 13 m) Raiste küla põhjapiiril.

Jõorte pettäi

See on armas puu, millest kooliajal kaks korda päevas mööda kõndisin. Puu on vana ja auväärne, võiks meile nii head kui halba jutustada. Pakuksin vanuseks vähemalt 400 aastat. Koolilapsena oli mulle mõistatuseks, miks mänd on õõnes, tüvi seest põlenud. Hiljuti sain asjas selgust.

Jutustajaks oli Jaan Vahtra. Kui ta 1937. aastal kooliteed alustas, oli mänd juba põlenud. Põlemine oli 1933. -1937. aastate vahel. Männi põlemise avastasid Emilie ja Alviine Vahtra, kes siis elasid venna juures Kahloja talus. Tüdrukud tulid jaanitulelt ja märkasid, et mänd põleb. Männi juures kraavis oli küll vett, aga polnud millegagi tassida. Kiirustati koju, võeti ämbrid ja kustutati tuli. Millest puu süttis, ei ole teada. Kas süütas pikne või oli inimese kuri käsi mängus. Jaan Vahtra jutustas, et pärast põlemist oli poisikestel hea männi otsa ronida. Lõhe üks äär toetas selga, lõhe teisest äärest hoiti kinni ja muudkui roniti.

Looduskaitstjad täitsid männi sisemuse raudbetooniga, mis kindlustaks puule säilimise ja panid juurde sildi – „Jõorte pettäi”.

Jutustanud Jaan Vahtra, üles kirjutanud Elvi Määr (2010)

Rahapettäi

Rahvasuus ringleb uskumus, et Rahapettäi alla olla rahapada maetud. Pilgupüüdva välimusega puu juurest ja ümbrusest olevat raha leitud. Sellest ka männi nimetus. Tegemist võib olla muistse ohvripuuga, mille juures palvetati ja ohverdati raha. Mänd asub minu kodust 0,5 km kaugusel ja lapsepõlvesõbranna kodu juures. Meie varase lapsepõlve mängud ja fantaasiad on männiga seotud. Raha jutt levis tõesti. Olen kuulnud niisugust juttu, et rahapada peideti männi alla venelaste eest taganevate rootslaste poolt. Kas rahapada on otsitud? Ei ole sellest kuulnud.

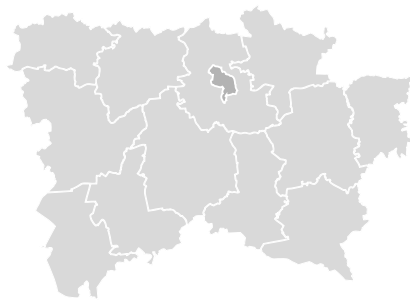
Libahundijutt Navi külast

Perenaisel olnud taigasõtkumine käsil, kui üks mehike tulnud akna alla ja kutsunud naist oma jutule. Vanamees heitnud naisele soe[hundi]naha üle pea, mispeale naine muutunud soeks ja metsa jooksnud. Emata jäänud laps nutnud rinna järele terve päeva. Lapse karjumist kuulnud üks eideke ja õpetanud lapsehoidjat: „Mine metsa äärde, kust leiad kaks kivi. Istu lapsega väiksema kivi peale ja laula:

„Hommiuks huunisa,
keskpäevaks kistavars,
lõunaks lõhmuspuu.“

Lapsehoidja teinudki õpetuse järgi. Sellepeale jooksnud soeks muutunud ema metsast välja, heitnud soe[hundi]naha suurema kivi peale ja imetanud last väiksema kivi peal istudes. Pärast võtnud soenaha üle ja kadunud jälle metsa. Nii sündinud kolm päeva. Neljandal päeval õpetanud eideke, et suurem kivi tuleb kütta pihlapuudega kuumaks ja peremees peab metsas varitsema, et naist parajal ajal ära päästa. Peremees kütnudki suure kivi kuumaks ja jäänud ise metsa varitsema. Lapsehoidja lapsega istunud väiksema kivi otsa ja laulnud tuttavat laulu. Soeks muutunud ema tulnud metsast välja, visanud soenaha kuuma kivi peale, ise istunud teise kivi peale ja hakanud last imetama. Soenahk tõmbunud aga kuuma kivi peal kokku ja kõrbenud ära. Naine tahtnud küll metsa pageda, aga mees haaranud temast kinni ja nii saanudki naine jälle inimeseks.

Joosep Meltzovi jutustuse järgi üles kirjutanud Elvi Määr (2010)

VÕRU LINN

Võru linn asub maalilise Tamula järve kaldal. Varem ümbritses järv poolrõngana praegust Võru asukohta, ulatudes raudteejaamast Kirumpää linnuse varemeteni.

Tamula järv on andnud rikkalikku ainet rahvaloomingule. Enamasti käsitlevad muistendid Tamula ja Vagula järve koos – vanarahvas teab rääkida järvede rändamisest ja nimesaamisest.

Kuidas Tamula ja Vagula endale nime said?

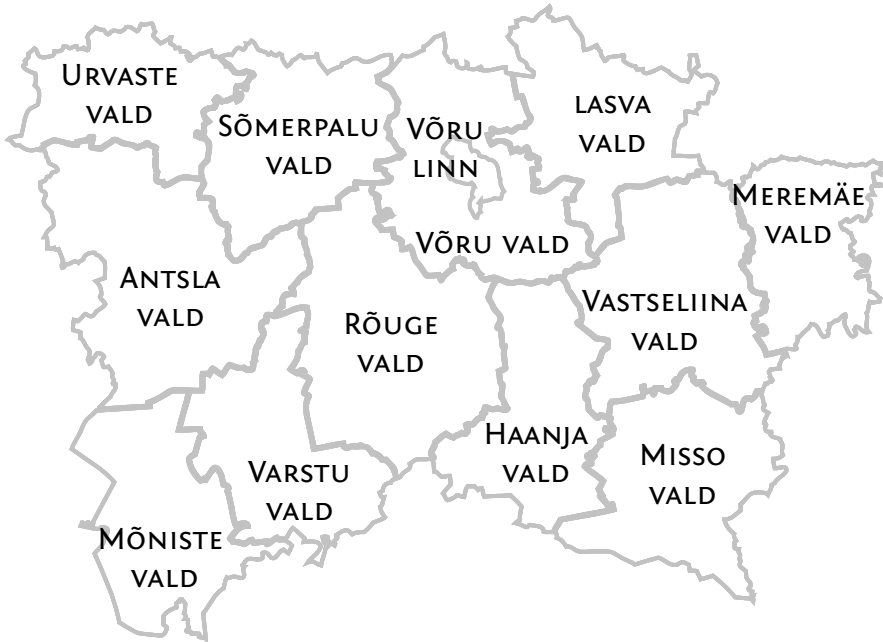
Ennevanasti asunud Viitina vallas kaks kalarikast järve. Inimesed püüdnud küll järvedest kalu, kuid ei leidnud kummalegi järvele sobivat nime. Lõpuks saanud järved vihaseks ja ühel kevadel, jäälagunemise ajal, otsustanud nad ära lennata – niikaugele, kuni keegi neile nime leiab. Järved tõusnudki taevasse ja hakanud praeguse Võru linna poole lendama. Jõudnud linna piirile, märganud neid üks mees, kes hüüdnud: „Vagula, vakka ja Tamula, takka!“ Ja korraga langenudki järved maha – Tamula linna äärde ja Vagula veidi kaugemale – ning hakanud lainetama.

Lugu Tamulas elavast Vanapaganast

Rahvasuu räägib, et Tamula järve kõige sügavamas kohas elanud Vanapagan, kes kalamehi kimbutanud. Mehed pidanud plaani, kuidas Vanapaganast lahti saada. Tõmmatud jäme köis ümber järve ja hakatud järve kokku köitma. Seda nähes karanud Vanapagan järvest ja pununud metsa poole. Sellest peale said kalamehed rahulikult kala püüda.

Üles kirjutanud Ere Raag (2010)

Võrumaa vallad

Sisukord

Sissejuhatuseks	3
Antsla vald	5
Haanja vald	11
Lasva vald	14
Meremäe vald	19
Misso vald	24
Mõniste vald	25
Rõuge vald	29
Sõmerpalu vald	32
Urvaste	36
Varstu vald	43
Vastseliina vald	45
Võru vald	53
Võru linn	57
Võrumaa vallad	59

Igal kandil oma lugu